

Nikola Kosanović

OSIJEK REVOLUCIONARNIH GODINA 1848/49

Malo je događaja u svjetskoj historiografiji koji su svojom kontroverznošću toliko uskomešali duhove historičara, bilo starije ili novije epohe, kao što je revolucionarni košmar izazvan pariškim događajima u veljači 1848. godine.

Ova revolucija proizašla iz istog izvora, pariškog ustanka 1848. godine, ustalasala je Evropu brže od ijedne do tada. Vatre su usplamtjele na sve strane uznemirene Evrope, sve do ruskih granica. Dramatični efekti revolucionarnih zbivanja u većini evropskih zemalja nadmašivali su jedni druge. Ljudi i stvari, uokvireni plamenim zanosom, ekstaza na sve strane, bili su duh revolucionarnih godina.¹ Čitav niz socijalno-ekonomskih i nacionalnih problema evropskog proletarijata, seljaka i mlade buržoazije našao se odjednom, i to ne samo teoretski već i praktički, na dnevnom redu. Snažne provale nezadovoljstava u Beču, Pešti, Milanu, Napulju, Berlinu i Pragu prirodni su refleksi, »socijalne revolucije« pariškog proletarijata.

Tako se i čitavo Habsburško carstvo, neprirodno skalupljeno od više sasvim nesrodnih nacija i sa širokim spektrom kroničnih problema, našlo u epicentru svjetskih zbivanja. Austriju razdiranu ponajviše nacionalnim suprotnostima, gotovo istovremeno, potresle su eksplozije nacionalnih ustanka u Lombardiji, Češkoj, Mađarskoj, Hrvatskoj i Vojvodini.

Mi, međutim u ovoj prilici nećemo ponavljati već dobro poznate stvari o događajima punih političkih strasti i probuđenih nacionalnih osjećaja u podjarmljenim zemljama austrijske carevine, koje su buktale od želje za slobodom. Nas u ovoj prilici više zanimaju događaji vezani za Hrvatsku, ili još određenije, za Slavoniju i Osijek u vrijeme kad se Hrvatska kao cjelina borila za svoju historijsku priliku, za nacionalnu slobodu i političku samostalnost.

* * *

Kad je riječ o događajima 1848/49. godine, općenito u Hrvatskoj, teško je običi jednu značajnu činjenicu koja, nije nipošto za zanemarivanje. Riječ je o jednom pomalo čudnom pristupu izučavanja četrdesetosmaških zbivanja koji i pored, možda isuviše eksploatiranog termina »traženja historijske istine«, ostavlja izvjesne praznine, odnosno nedorečenosti. Svatko tko se stručno i profesionalno bavi ovim važnim historiografskim problemom, mora uočiti izvjestan raskorak između bogatstva podataka dokumentarne građe iz 1848/49.

godine (nažalost još uvijek nedovoljno istražene op. a.), rasute po arhivima mnogih gradova davno već umrle Austro-Ugarske carevine i obilja rasprava o sudbonosnim zbivanjima na čitavom području »trojedne kraljevine«.

Bez obzira da li se radi o širokom opusu stručno-naučnih radova, ili samo s sporadičnim edukativnim štivima srednjoškolskih udžbenika, većina autora (izuzimajući neke časne iznimke) ponajčešće stvari ocrtava kroz jedan suženi okular, često ponavljanih i opće poznatih detalja o događajima i ličnostima u samom centru Hrvatske. Pri tome je zanemareno puno toga, što se inače sinhrono, povezano istom uzročnom vezom, događalo na širem području Hrvatske. A bez toga nezamisliv je onaj široki zamah kojim se četrdesetosmaški pokret rasplamsao po čitavom tom prostoru. To je posebno uočljivo kod buržoaskih historičara koji su »ispoljavajući u svakoj prilici svoju reakcionarnost, pisali historiju Četrdesetosme, uglavnom pjevajući hvalospjeve Jelačiću i kamarili oko njega, a zaboravili na pravo iznošenje historijske istine«.²

Ma da i takav pristup ima svojih objektivnih opravdanja u vremenu »... kad je sve oči uprlo u Zagreb, gdje se je centralizacijom svega narodnog življa otvorila nada za sjajnu budućnost zemlje i gdje je skoro sva inteligencija, mlada i starija, radila oko organizacije obnovljene države Hrvatske...«³ — ipak ostaje gola činjenica da su zbog svijetla ožujjskih dana u Zagrebu i onoga što je slijedilo iza njih, ostali duboko zasjenjeni događaji u Karlovcu, Varaždinu, Sisku, Brodu, Požegi, Osijeku i dalje, širom, kako civilne, tako i vojne Hrvatske. A to su, u stvari, nužne komponente jednog te istog herojskog razdoblja, podjednako ispunjene važnim dramatskim zbivanjima i usmjerene istim pravcem, ka rješavanju zajedničkih težnji i potreba hrvatskog naroda tog vremena.

Od brojnih potvrda, za ovu smjelu tvrdnju svakako su najuvjerljiviji dokazi brojna »Zahtijevanja naroda«, sakupljena u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, koja su ne samo iz Zagreba već iz čitave Hrvatske upućena Saboru i banu.

Osim manjih odstupanja, jedinstvenost se očituje u isticanju gotovo istovjetnih zahtjeva za koje su i u najširoj bazi hrvatskog društva smatrali da su osnova daljnjeg slobodnog i neovisnog življenja. Sva ta narodna zahtijevanja jasno svjedoče i o jedinstvenom raspoloženju hrvatskog puka 1848. god., koje je bilo, uistinu, i napredno, i demokratsko i nadahnuto revolucionarnim duhom Četrdesetosme.⁴ Manje ili više u svim tim zahtijevanjima traži se: ukidanje svih feudalnih tereta, puna sloboda zanata i trgovine, u svima se ogleda napredni stav prema eksploatatorskoj ulozi crkve; traži se vjerska tolerantnost, ističe se slavenska uzajamnost, povratak hrvatskih vojnika sa bojišta izvan Hrvatske, ukidanje svih starih oblika administracije, stvaranje novog školskog sistema i dr.

Tako je sa događajima. Sa ljudima je ista stvar. Velika većina historičara, razrađujući događaje 1848. godine u Hrvatskoj, uglavnom se vrte oko, manje ili više, poznatih imena, okupljenih s obje strane političke barijere, u samom središtu sudbonosnih zbivanja, u Zagrebu. S jedne strane ilirci, narodnjaci, ljudi iz obadva krila Narodne stranke: plemićko-konzervativnog i demokratsko-radikalnog, a s druge njihovi politički protivnici iz opozi-

cione mađaronske stranke. I ma da su mnogi, ako ne i većina, iz te plejade slavni četdesetosme potekli iz provincijskih sredina, u kojima njihova djelatnost na buđenju, kako nacionalne, tako i socijalne klasne svijesti, ne samo da nije manje važna već je bila, slobodno se može reći, temelj čitavog pokreta i onog zamršenog spleta četrdesetosmaških događaja. O toj njihovoj prvobitnoj ulozi malo se zna, a još manje piše. Tek tu i tamo, po neki fragmentarni zapis, ili samo poneka kraća rasprava.

Čini nam se da je takvim pristupom Slavonija, iako područje veherentnih događaja i okršaja svih vrsta, najviše prikraćena i zanemarena. Rijetki su radovi koji ovom dijelu Hrvatske daju ono mjesto koje mu po njegovom značaju, uloji i po njegovom doprinosu općoj stvari i pripada.

A upravo beskompromisna igra oko ovog istočnog dijela Hrvatske, ne samo za političku prevagu već i vojničku supremaciju, ne samo da je simptomatična za onu napetu i uskomešanú atmosferu, punu novih težnji, ideja, požrtvovanja i svega ostalog što je tražilo dramatično revolucionarno doba, već je u određenom smislu bila važan jezičac na vagi koji je u sudbonosnom času određivao sudbinu čitave Hrvatske.

Treba se podsjetiti da je upravo Slavonija zbog specifične socijalne i nacionalne strukture (uz seljaka, koji je činio veliku većinu stanovništva, značajan faktor je i broj an doseljeni strani elemenat op. a.) — bila poprište žestokih narodnjačko-mađaronskih sukoba i agrarno-socijalnih previranja. Uz to je prostor Slavonije bio zapravo jedini na kojem su se vodile direktne borbe s mađarskim hegemonistima, i to od samog početka vojnog rješavanja stvari, tj. od Jelačićevog prijelaza preko Drave 11. IX 1848. godine, pa do 14. veljače 1849. godine ponovnog zauzimanja Osijeka od strane carskih trupa.

PRIlike U SLAVONIJI DO 1848. GODINE

Spomenuta godina žestokih previranja u Evropi i Habsburškom carstvu zatekla je Slavoniju u situaciji, koja je ometala njeno puno jedinstvo s ostalom Hrvatskom. Uzrok su bile specifične historijske, političke i ekonomske prilike u kojima je Slavonija živjela i razvijala se kroz duže vrijeme. Bez sumnje, najsudbonosnije za njene odnose s Hrvatskom bilo je prisustvo Turaka u ovom prostoru kroz punih 160 godina. No, ni poslije turskog povlačenja krajem XVII st. Slavonija se nije administrativno ujedinila s Hrvatskom. S jedne strane prepreka za ujedinjene bio je komorsko-vojnički kondominij, specijalna dvojna uprava u Slavoniji nakon izгона Turaka, a s druge, od Hrvatske ju je odvojio teritorij Vojne Granice (Varaždinski generalat).

Ništa se bitno nije izmijenilo ni nakon reinkorporacije Slavonije Hrvatskoj i obnavljanja triju nekadašnjih slavonskih županija 1745. godine: Virovitičke, po opsegu najveće, Požeške i Srijemske, kao ni nakon Engelshofenove »regulacije« Vojne Granice, 1747. g., kojom je slavonski vojni teritorij podijeljen na Petrovaradinsku, Brodsku i Gradišku regimentu.

Formalno, obnovljene županije bile su u »upravnim i provincijalnim poslovima« podređene vlasti hrvatskog bana i na taj način pridružene Hrvatskoj, ali su u »poslovima kontribucije«, tj. posebnim poreskim siste-

mom, bile podvrgnute Ugarskom namjesničkom vijeću. I u organizacionom pogledu ove su županije uređene po uzoru na ugarske županije. Uz velikog župana iz velikaškog staleža, koji je predsjedavao županijskim skupštinama, nalazilo se dvadesetak činovnika. Najvažniji među njima bio je podžupan predstavnik domaćeg plemstva, koji je, u stvari, i vodio županijske poslove.⁵

Ovakvo dvojstvo državnopravnog položaja Hrvatske i Slavonije očitovalo se i u različitom sastavu plemstva kao isključivog nosioca vlasti. U Slavoniji ono je pretežno sastavljeno od najvišeg sloja aristokracije i to stranog porijekla. No, i ono malo nižeg plemstva što ga je bilo, bili su uglavnom stranci. Tek početkom 19. stoljeća nešto malo mijenja se nacionalna struktura slavonskog plemstva.

Takvi neraščišćeni odnosi Slavonije prema Hrvatskoj i Ugarskoj potrajali su sve do 1848. godine, što dokazuje i Kukuljevićev članak iz 1847. g.: »Još nešto o savezu Slavonije s Horvatskom«, u kojem se ukazuje na potrebu i opravdanost ujedinjenja Slavonije i Hrvatske:

»Već godine 1697.« — piše Kukuljević — »prije inkorporacije sadašnje Slavonije, dobili su hrvatski stališi zapovijed od kralja Leopolda I, u kojoj im se nalaže »Neka se varmeđe doljnje Slavonije što se tiče poslova političkih, civilnih i javnih upravljaju po zakonima Hrvatske«. Na općem državnom saboru godine 1741. člankom 50. naročito je odlučeno: »Ono što će od donje Slavonije vladi svete krune biti utjelovljeno, neka se također vladi kralja i bana podvrgnutoj njegovom kr. veličanstvu podredi prema artikulu 118 : 1715«. A kr. otpisom od god. 1773. bila je ista ova Donja Slavonija podložena hrvatskom namjesništvu ili konziliju i ostala mu je podređena do godine 1779., kojega ljeta »bi hrvatsko namjesništvo s ugarskim stoljeno«. — Istina je, zakonski članci od godine 1836. navode pored drugih ugarskih varmeđa i požešku, srijemsku i virovitičku bez primjedbe, da sačinjavaju kraljevinu Slavoniju: »ovo dakle očevidno dokazuje, da se slavonske stolice uspoređuju s ostalim ugarskim varmeđama«. Ali to se dogodilo protiv zakona. No većina sabora nije to učinila. A i sam ugarski sabor od godine 1836. morao je moliti kralja, da mu naročito dozvoli, da u urbarskom zakonu poimence navede slavonske županije, jer da pri tom nikakve otajne namjere nema, nego da želi svačija prava neoskrvnjena ostaviti imenito snagu članka 92. od godine 1715. i 23. od god. 1751 ...«⁷

O neodređenom položaju Slavonije, u prvoj polovini XIX st. govori i jedan raniji podatak iz 1835. god. da su i Gajeve Novine Horvatske sve službene vijesti iz Slavonije donosile pod rubrikom »Vugertzka«, a tek od njihovog 101. broja, slavonske upravne vijesti donose pod natpisom »Slavonzka« ili »Horvatska i Slavonia«.⁸

Ovakav položaj Slavonije, u nesretnoj sredini između Hrvatske i Ugarske, pružala je mađarskom reformnom plemstvu važan argumenat u njegovoj vjekovnoj težnji da Slavoniju pretvori u integralni dio Ugarske. Zbog toga, kao i zbog spornog pitanja pripadnosti Primorja i, donekle, mađarskog službenog jezika, nastali su osnovni razlozi koji su 1848. godine doveli do hrvatsko — mađarskog sukoba.⁸

Što se tiče stanovništva Slavonije, u vrijeme prije kritičnih godina 1848/49. nemamo tačnih brojčanih podataka i to zbog različitih metodoloških pristupa kod povremenih popisa stanovništva. U tim prilikama za Slavoniju nisu date odvojene brojke.

Poznato je da je Slavonija za dugotrajanog Bečkog rata izgubila veliki dio stanovništva i da su mnoga slavonska naselja opustjela. Prema jednom pro-

računu, izvršenom na osnovu popisa stanovništva iz 1700. godine, na teritoriju Slavonije živjelo je svega nešto preko 140.000 stanovnika. Tokom daljnjih godina uslijed izmijenjenih okolnosti i postepenog doseljavanja novih stanovnika, demografska slika Slavonije se tokom godina znatno promijenila. Prema Vrbaniću ta brojka je 1805. godine dosegla negdje polovičnu visinu od ukupnog broja 660.000 stanovnika, a 1840. god. od 840.000 cjelokupnog stanovništva koliko je registrirano na čitavom teritoriju građanske Hrvatske i Slavonije (tj. bez Vojne Granice, i odvojenih dijelova Hrvatske, Hrv. Primorja, Dalmacije i Međimurja op.a.).⁹

Podjednako stoje stvari i sa procjenom površine tadašnje Slavonije. Prema statističkim podacima Adolfa Fickera iz 1878. god. datim u članku: »Gebietsveränderungen der österreichisch-ungarischen Monarchie 1790—1877.« građanska Hrvatska i Slavonija zauzimale su 1851. g. mali prostor od svega 334.81 zemlj. četv. milja, a Hrvatsko-slavonska Krajina 379.72 zemlj. četv. milje, što je ukupno 714,53 zemlj. četv. milje.¹⁰

Uz ovakvo nepovoljno teritorijalno stanje, Slavonija je, kao i Hrvatska, do 1848. god. bila i u teškom političkom i nacionalnom položaju. Kao sastavni dio Habsburške Monarhije i Ugarske ona se zapravo nalazila u dvostrukoj podjarmljenosti: prema Austriji i prema Mađarskoj. Naime, kako je neposredno bila podložena mađarskoj vladi, koja je i sama bila podvrgnuta bečkoj vladi, na Slavoniju se istovremeno svalio teret dviju tuđinskih, ugnjetačkih vladavina. Posebno je bio težak mađarski pritisak nakon 1790. godine. Tada je počela era intenzivne mađarizacije, s jasno izraženom tendencijom stvaranja svamađarske centralizirane države na čitavom području krune sv. Stjepana, koje je obuhvaćalo i Slavoniju.

Logična i općepoznata reakcija na ovaj direktni nasrtaj mađarizacije je buđenje nacionalne svijesti i jačanje narodnog pokreta, koji je, šireći se iz Zagreba i Hrvatske, postepeno hvatao korijenje i na slavonskom tlu. I tu su zbog njegovih osnovnih ciljeva kao glavni nosioci Ilirskog pokreta bili predstavnici mlade domaće buržoazije, intelektualci i omladina, koji su iz gradova Požege, Broda, Vukovara, Vinkovaca, Osijeka i dr. uspostavljali stalne i žive kontakte s vodstvom pokreta u Zagrebu. O tome svjedoče brojna pisma slavonskih iliraca: Mojsija Georgijevića, Josipa Krmpotića, Mate Topalovića, Adama Sukića i dr. upućena Gaju i drugim istaknutim predstavnicima pokreta.

Djelovanje iliraca na političkom planu među domaćom buržoazijom i omladinom, ne samo da je mnogo doprinijelo buđenju nacionalne svijesti, već je pomoglo i kod premošćavanja pokrajinskog partikularizma, i jačanju svijesti o potrebi sveobuhvatnog jedinstva Slavonije sa Hrvatskom. To je za Slavoniju bilo od izuzetnog značaja zbog agresivne mađarske politike prema ovoj pokrajini. Ista nastojanja vidimo i na drugoj strani, u Zagrebu. I tamo su od 1840. godine sve izraženije težnje za stvaranjem »saveza« sa Slavonijom. O tome pišu i Narodne Novine (br. 69) iz 1840. godine: »... da se prema saborskom članu XI ima po deputaciji jednoj zakoniti između Hrvatske i Slavonije, postojeći savez razložiti...«

Neposredni rezultat ovih obostranih nastojanja je iznenadna pojava predstavnika Požeške županije u Hrvatskom saboru još iste 1840. godine, što je u Saboru dočekano s oduševljenjem. Predstavnici Srijemske, a pogotovo Virovitičke županije, ostali su još jedno vrijeme po strani.¹¹

Različitoš odnosa pojedinih slavonskih županija prema jedinstvu s Hrvatskom ovisila je prvenstveno od nacionalne strukture društva, uglavnom vladajućih slojeva, o njihovim ekonomskim interesima i pravu na riječ domaćih ljudi u pojedinim županijskim skupštinama.

Društvo predčetrdesetosmaške Slavonije imalo je sve karakteristike duboko izdiferenciranog feudalnog društva. Na čelu je plemstvo kao glavni nosilac vlasti. Zatim svećenstvo, koje je isto tako, kao i plemstvo, prema položaju, ekonomskoj snazi i pravima podijeljeno na više i niže. Iza njih je bio građanski stalež, koji je, zavisno od porasta materijalne moći, postajao sve glasnjiji i utjecajnjiji u javnom životu. I na kraju, najširi sloj i baza čitave te feudalne piramide, siromašno i bespravno seljaštvo, pritisnuto svim mogućim društvenim i ekonomskim teretima. No unatoč činjenici da su bili najugroženiji postojećim sistemom, zbog svoje neukosti i neorganiziranosti seljaci su u isti mah bili i najpogodniji objekt raznovrsnih političkih manipulacija. To je naročito došlo do izražaja u kolebljivim stavovima i masovnim pobunama seljaka revolucionarne 1848. godine — pokrenutim najčešće prikrivenim interesima mađarona i klasnih protivnika seljačke klase, vlastele.

Općenito uzevši, položaj slavonskog seljaka bio je težak, ali je najteži bio u Virovitičkoj županiji, gdje su plemići — veleposjednici bili najbrojniji, pa zato i najbezobzirniji eksploatatori. Prirodna reakcija na ovakovo stanje bili su masovni pokreti seljaka 1848. godine upravo u Virovitičkoj županiji, oko Osijeka, Virovitice, Đakova, Našica i Slatine.¹²

I u nacionalnom pogledu najnepovoljnija situacija bila je u Virovitičkoj županiji. Osim brojnog plemstva, isključivo stranog porijekla, i u gradovima i selima bilo je najviše doseljenog stranog elementa što je također imalo svojih reperkusija u krajnje neizvjesnoj situaciji 1848. godine, u kojoj su se za vlast borili i na njoj smjenjivali mađaroni i narodnjaci.

Poseban problem bio je onaj dio Slavonije, oko Osijeka, kao i sam Osijek.

Nacionalno heterogen i pod utjecajem moćnog garnizona i vojnih zapovjednika, u strateški izvanredno važnoj tvrđavi, Osijek je u početku neutralan, da bi se kasnije oštro podijelio na dvije antagonističke strane.

OSIJEK BURNE 1848. GODINE

Govoreći o Osijeku, u sigurno najdramatičnijem razdoblju njegove ne tako daleke prošlosti, događaje treba promatrati iz dva glavna aspekta: kroz njegovu historijsku ulogu u političkom zblizavanju Slavonije i Hrvatske u vrijeme kada je opasnost od mađarske ekspanzije u ovaj prekodravski prostor bila najprisutnija i kroz vojno značenje događaja vezanih za Osijek, u danima kad se s puškom rješavalo pitanje teritorijalne pripadnosti Slavonije.

Osijek i njegovo stanovništvo uoči 1848. godine

Radi boljeg razumijevanja svega što se dogodilo u Osijeku kritičnih godina 1848. i 1849., potrebno je reći koju riječ o samom gradu, o njegovom stanovništvu, njihovim ekonomskim interesima, političkim gledanjima, kao i o strateškoj poziciji Osijeka u onom prelomnom vremenu.

Već po svojoj urbanističkoj konstrukciji, Osijek je sve doskora predstavljao specifikum svoje vrste. Kroz više od dva stoljeća, odmah nakon uspostavljanja austrijske vlasti početkom 18. st., grad se razvio u nekoliko odvojenih dijelova. Tako je decenijama živio i razvijao se. Najprije je početkom 18. st. izgrađena Tvrđa kao čvrsto vojničko uporište. Zatim su od raseljenih stanovnika bivšeg tvrđavskog predgrađa osnovane nove aglomeracije: Gornja i Donja varoš, istočno i zapadno od Tvrđe. Krajem 18. stoljeća Osijek je dobio i četvrtu gradsku jedinicu, Mayerhof, kasniji Novi grad, koji je nastao kao neposredni rezultat germanizatorske politike, jer je naseljen Nijemcima, porijeklom iz Wüttenberga. Tek 1786. godine svi gradski dijelovi ujedinili su se u jedinstveni grad sa zajedničkim gradskim magistratom.

Zanimljiva objašnjenja o kasnijem Osijeku, a pogotovo o onom neposredno pred dvije prekratne godine, dao nam je D. Prohaska u svojoj raspravi »Ilirizam u Osijeku« (»Savremenik«, 1912. g.), u kojoj je dao detaljnu ilustraciju stanja u gradu neposredno pred četrdesetosmaške događaje:

Najjači ekonomski elemenat u Osijeku jesu već od 18. vijeka doseljeni Nijemci — građani. Do sada se ti ljudi nijesu javljali. Cijeli ilirski pokret ostao im je dalek i neaktuelan. On nije dirao u njihove gospodarske i lokalne interese. Politike nijesu nikakve pravili, dok je uprava bila u rukama feudalne gospode: staleža i redova. Nijemci ne osjećaju pogibelji od ilirizma, jer se taj u Osijeku ni izdaleka nije mogao tako razmahati kao u Zagrebu. A napokon za slučaj nemira i prevrata Nijemac je znao, da će ga zaštititi carska vojska. Lojalnost prema vladaru i vojsci bila je sva politika osječkih Nijemaca. Zbog te vojske Nijemci su se osjećali usred tuđe Slavonije gospodarima. Valja priznati, da su oni bili kud i kamo kulturniji od našega naroda. Oni su donijeli sve gradske forme u Slavoniji. Od noćnog čuvara pa do gradskog senatora bilo je sve njihova tvorba. Nijemci su razvili i svoju kulturu u Diwaldovoj tiskari, u streljani, u kasinu i teatru. Daka, sve što su osječki Nijemci imali svijetu da kažu, nije niklo u njihovim glavama, šta više, oni zapravo nijesu ništa izmislili, nego su samo importirali i imitirali, što su u svojim sunarodnjaka u Beču i zapadnije vidjeli. Glavni stan Nijemaca bila je tvrđava osječka »grad«. U gradu bijaše magistrat i vojnička posada. Ako je Osijek svoj narodni značaj izgubio, to se najviše »gradu« zahvaliti ima«.

Objašnjavajući tako položaj grada i odnose u gradu, Prohaska nastavlja:

»... U Donjem gradu pretežno je od davnine pravoslavni purgar koji se natjecao u obrtu i trgovini s Nijemcem. Trgovce pravoslavne iz Osijeka spominje već Dositej Obradović kao kupce i raznosioce njegovih djela (»Život i priključenja«).

»Grci« imadu u Osijeku svoj vlastiti trgovački »gremij«, njih je 29 na broju, a katolički gremij ima 27 članova (sa 12 njemačkih imena). Godine 1848. grčko-istočni se ističu kao žestoki domoroci. Nijemci hoće da ih sa šokcima, katolicima zavade, govoreći da će ih grčko-istočni »povlašiti«.

Ovu osvadu opovrgava naš dopisnik, pripovijedajući kako Srbi pri svečanom ophodu i službi božjoj na Petrovo, idu u procesiji za »nebom«, dok u njihovoj crkvi neprestano zvonu, a na njihov trošak pucaju prangije. Osječana »zapadne vjere« ima 10.000, a istočne 1.500, je li, dakle, moguće da 1.500 ono 10.000 povlaši? Nemojmo, dakle, odsele jedan drugoga pitati, koje si vjere, nego koga si roda, pa da se kao srodna braća i jedne majke Slavije djeca složimo i zajednički branimo naš zajednički jezik i narodnost proti poznatom neprijatelju i dušmaninu, koji nas svakojakim načinom samo međusobno zavadi nastoji (N.N. 1848. br. 76). Na čelu donjogradskim ilircima stoji advokat Mojsije Georgijević, jedan od najumnijih saborskih zastupnika na Hrv. slav. saboru godine 1848.

Osim ova tri gradska dijela uz Dravu, imao je Osijek još jedno četvrto naselje, četvrt sata udaljeno od Tvrđe prema nutarnjosti Slavonije. Danas se taj dio zove Novi grad ili njemački Neustadt, i danas još su ovdje gotovo sami Nijemci. U doba ilirizma zove se to predgrađe »majuri«...

Na svim ovim mjestima odigravaju se godine 1848. historički prizori...¹³.

Osječka »Zahtijevanja naroda«

Na vijesti o događajima u Beču i Pešti, koje su prema prilikama onoga vremena pristizale sa zakašnjenjem od više dana, u oduševljenju idile prvih dana prividne slobode, koje je zavlдало gradom, Gradsko vijeće u Osijeku održalo je izvanrednu sjednicu »otvorenih vrata« 23. i 24. ožujka 1848. godine. U prisustvu brojnih građana donijelo je zaključke karakteristične za vrijeme i atmosferu u kojoj su nastali:

1. da će se odsele sve jedinice gradskog vijeća javno držati i da je slobodno svakomu u njima, »ali samo pametno« govoriti »i pristojno se vladati«;
2. da se ima odmah vojska ili tako zvana garda »u život uvesti i malo po malo ustrojavati«;
3. da se nitko ne usudi nositi mađarske kokarde, nego da se nose narodne boje slavonske, a narodni gardisti da imaju građansku boju, bijelu i modru na lijevoj ruci, a izvan službe na prsima;
4. proglašeno je ukinuće cenzure i sloboda štampe zajedno »s dotičnim zakonik«;
5. »proštivo« je »kraljevsko pismo na nadvojvodu Stjepana i ugarskog nadvornika upravljeno« poradi naimenovanja« grofa Ladislava Baćanija za »prvoga počeitelja« (ministra predsjednika);
6. najposlije je određen odbor, koji će od zapovjednika tvrđave tražiti oružje za narodnu gardu.«¹⁴

Odmah iza toga u gradu su se pojavili odštampani primjerci neke vrste osječkih »Zahtijevanja naroda« od 12 točaka, sa glavnim elementima koje nailazimo u gotovo svim »Zahtijevanjima« širom Hrvatske:

1. Želimo, da naša mila domovina Slavonija ostane svagda kraljevina;
2. Želimo uvijek domovini, narodu i kralju vjerni ostati;
3. Ne damo se ni pomadjariti ni ponijemčiti, nego hoćemo slatki naš materinski jezik sačuvati i u sve javne poslove uvesti;
4. Ostat ćemo uvijek braća vjerna Hrvatima i Dalmatincima i nadalje poradi srodstva krvi i jezika;
5. Kao što smo dosad drugovi bili Mađara, ostajemo i odsada jer nismo nigda podjarmljeni bili;
6. Želimo imati već jedamput bana ili od krvi carske ili iz naših strana;
7. Želimo da se sabor naših kraljevina opet sazove, a na ovaj da i vojnička krajina dođe;
8. Po saboru tomu želimo slobodu osjegurati, kojom se naš narod uvijek dičio;
9. Ne damo da tuđin nama kape kroji;
10. Neka se iz Pečuha pozovu naši poklisari, na koje i onako ne paze Mađari;
11. Neka se krajišnici naši pozovu natrag u domovinu, koja i tako treba sama pomoći u ovom burnom vremenu;
12. Za red i mir sačuvati neka se narodna garda podigne. A puku neka se olakšice dadu.«¹⁵

Koliko su ova zahtijevanja odraz općih želja, ne samo osječkih građana već i Slavonije, vidi se iz zaključka velike skupštine Virovitičke županije održane u Osijeku 29. ožujka 1848. g. pod predsjedništvom Ladislava Jankovića, koja je prihvatila gotovo sve ove želje. Jedan od glavnih govornika poznati predstavnik osječkih narodnjaka Adam Sukić, »govoreći narodnim jezikom, objasnio je vrijednost i značaj predloženih zahtjeva i prihvatio ih u ime domorodaca«. Do žestokog spora je došlo samo oko zahtjeva neko-

licine »da se za volju mira s ugarskim županijama i dalje mađarski dopisuje«. ¹⁴ No, Sukić je to odbio, u ime svojih pristalica, uz napomenu da takav zaključak spada na »sabor kraljevina naših«, a ne na županiju. ¹⁶

Ista skupština imenovala je i posebnu komisiju »koja će u društvu s varoškom komisijom djelovati da se mir i poredak u cijelom Osijeku neusko-leban uzdrži sredstvom narodne garde«. Za privremenog zapovjednika narodne garde imenovan je grof Pavao Pejačević.

Ujedno je imenovano više odbora, »koji će po cijeloj županiji od mjesta do mjesta ići, te puk o najnovijim događajima i proglašenju slobode i jednakosti obavijestiti, duh sadašnjeg vremena mu tumačiti i na uzdržavanje mira ga poticati.« ¹⁷

U takvoj sveopćoj euforiji, koja je podjednako vladala u ožujku i travnju 1848. godine, a pod pritiskom vijesti koje su stalno pricale sa svih strana, sastao se i »... 7. Aprila 1848. posebni Odbor glede narodnih želja, u varoškoj sudnici Osječkog grada, pod predsjedništvom gdn. senatora Kermpotića u probitju gg. varoškog kapetana, Dimitrija Vukovića, građanskog čeonika Josipa Najmajera, — izabranih građanah: Vasilija Atanasijevića, Petra Virovca, Antuna Mušinskoga, Pave Mavračića, Franje Follerta i Ivana Valtera, — advokatah: Ivana Užarevića, Veljka Marinovića, Marka Tajčevića, Stojana Boića i Petra Malaća, — Živka Blažekovića Verov. varm. beležnika i Mojsija Georgijevića, advokata i odbornog perovođe po nalogu plemenitog ovdašnjeg građanskog poglavarstva pod 942-im brojem i.g.«

Predmet ovog izvanredno sazvanog sastanka bio je:

»... preduzeto pismo slav. i kralj. varoši Varaždinske od 21. Marta t.g. na poglavarstvo naše varoši upravljeno, u kom nas naša bratja Varaždinci, saopćavajući nam prošnje i želje svojih građanah na ondašnju vlast, i reprezentaciju na njegovo posvetjeno česarsko — kraljevsko Veličanstvo upravljeno pozivlju, da ih mi s naše strane podupiremo i u život uvedi s njima trudimo se...« ¹⁸

Nakon što je proučio sadržaj »varaždinskog pisma« Odbor je i sam stojeći na identičnim pozicijama, nakon duže debate donio »D Ě L O«, neku vrstu dopunjenih osječkih »Zahtijevanja naroda«. Po točkama razrađeni su u detalje glavni elementi slobodarskih želja svih pristalica samostalne Hrvatske, u kojima se tražilo: cjelokupnost Hrvatske i politička nezavisnost (ne isključujući i mogućnost nagodbe s Mađarima op. a.), narodna hrvatska vlada, Sabor, ukidanje Vojne Krajine, uvođenje narodnog jezika, ukidanje kmetstva, organiziranje narodne vojske i dr.

Oprezno, uz naglašenu lojalnost carskoj vlasti, čija je podrška u nesigurnoj situaciji bila i te kako potrebna, Odbor je raščlanio svoje »D ě l o« u 15 točaka, koje izvorno donosimo:

»... Smatrajući okolnosti, položaj i odnošenje kraljevine Slavonije sroču Hrvatske i Dalmacije i sroču Ugarske, kao i razna u najnovije doba pojavivša se u toj stvari mnjenja, misli gore imenovati odbor da se za prepredjenje svakog zla tumačenja u reprezentaciji na Nj. kr. Veličanstvo najpre izjasni.

1. Da mi postojeću kraljevine Slavonije s kraljevinama Hrvatskom i Dalmacijom svezu, i svezu ove trojedne kraljevine, pod krunom Ugarskom, kao zakonitu smatramo i da u toj dvostrukoj svezi ii bratinjskoj ljubavi i u napredak ostati želimo i tvrdo naměřavamo.

2. U to ime njegovom kr. Veličanstvu naša velika zahvalnost i srdačna radost izjavi, što se jedna od najvrucih naših željah sudarila sa

željom i voljom Njegovog kr. Veličanstva, i da se ujedno umoli, da Nj. kr. veličanstvo, opredelivši godišnje držanje našeg Sabora na izmenu u Zagrebu, Osijeku, Zadru ili Rēci, opredeljenje roka t.j. raspisivanje Sabora banskoj vlasti dati izvoli, a prvi Sabor da se najduže do 1.a Maija o.g. u Zagrebu sazove.«

Nadalje »gore rečeni odbor našao je za pravednu želju:

»3. Krepko i novo sjedinjenje u svakom smislu naše po zakonu i dogodovštini k nama pripadajuće kraljevine Dalmacije s kraljevinama Hrvatskom i Slavonijom, kao također čele naše vojničke granice glede političkog upravljanja, kao svijuh ostalih tečajem i nezgodom vremena izgubljenih, s Ugarskim županijama i s Austrijskim državama sjedinjenih strana domovine naše, i uz to povratjenje starog imena županah i uredjenje istih po starinskom načinu, a na temelju sadašnje slobode.

4. Priznavanja naše narodne samostalnosti i nezavisnosti: uvedenje našeg jezika u unutarnje i izvansko upravljanje ovih kraljevinah naših, u crkvu, po starinskom hrvatskom običaju, u sve više i niže škole, kod poštah, kod solarah i ostalih političkih zavedenja u ovim kraljevinama i označenje javnih znakova s našim narodnim bojama i grbovima.«¹⁹

U borbi protiv tuđinskih utjecaja na svijest domaćih ljudi, u Hrvatskoj se odavno osjećala potreba za stvaranjem vlastitih školskih centara za odgoj i obrazovanje nacionalne inteligencije. Zato Odbor ukazuje na činjenicu da nije rješenje »ako sinovi ovih zemalja za postignutje naukah bivaju izvan zemlje svoje« i zato postavlja zahtjev:

»5. da se u Osijeku, kao glavnoj varoši Slavonije, akademija sas katedrom Slavenskih jezika, i sveučilište ili u istoj varoši ili u Zagrebu za ujružene ove kraljevine podigne i utemelji.«

Isto tako, svjesni značenja slobode štampe, slobode učenja, govora i prava udruživanja i podnošenja peticija, u slijedećoj tački traži:

»6.sloboda učenja i govora, i pravo sdruživanja (associjacije) sastanakah molbah (peticijah)

Da bi se »u ova burna vremena, gdje se čela Evropa uskolebala« osigurale osnovne slobode »svih građanah ovih sdruženih kraljevinah«, Odbor smatra da bi »u duhu vremena sadašnjeg skladno bilo« da bude:

»7. jednakost prava svijuh vjeroispovedanjah, jednakost svijuh bez razlike stališa i vjere pred sudom, zastupanje naroda na istom temelju jednakosti kako na prvom idućem, tako i na svima ostalim našim državnim saborima.

8. Javnost i ustmenost sudovah, porota (jury i odgovornost sudijah.«

Odbor nadalje smatra« da je prvi i najveći zakon pravde, da se svakom svoje da« . . . zato traži

»9. povratjenje naših narodnih kasah i glavnica koje su do sada u Ugarskoj upravljale i povratak imanjah i kasah fiškalskih.«

Kao poseban problem, Odbor podupire zahtjev da »u našim kraljevinama bude narodna garda« i zato smatra za nužno:

»10. da nad narodnom gardom naših kraljevinah, kao jednim tēlom, državni vojvoda ili kapetan, po starom običaju na našem saboru izabran, vrhovni zapovēdnik bude.«

U »Dělu« osječkog Odbora ponavlja se traženje iz Zahtijevanja naroda objavljenih širom Hrvatske:

»11. da svake vrsti vojska, kad neima izvanskog rata, ostane kod kuće, da se domaćim poglavarima upravlja, u vréme pako straženja, osobito na Kordunu i u vojevanju protiv izvanjskom neprijatelju, da dobiju ranu plaću i oděcu. Stranska vojska iz zemlje da izadje, a narodni graničari, koji se u Italiji nalaze, da se odmah kući povrate.«

12. Da vojska zemaljska, kake god ona vrsti bila ima zakletvom zavětovati vèrnost obštem ustavu, kralju i slobodi svijuh ostalih naroda carstva austrijskoga; narodna pak garda, graničari i vojska ovih naših kraljevinah da osim toga prè svega ima zakletvom zavětovati vèrnost posebnim pravama naših kraljevinah i narodnoj našoj slobodi i samostalnosti.«

Zastupajući ekonomske interese buržoazije, Odbor predlaže mjere za uklanjanje barijera za slobodnu trgovačku razmjenu i stoga predlaže:

»13. da se sve carine između naših i ostalih Austrijanskih državah ukinu i slobodno obćenje rečenih državah da se proglasi, nama pak uvađanje morske soli u smislu starih zakonah slobodno da bude.«

Kako je pod pritiskom revolucionarne situacije u carstvu donešen novi ustav, koji, između ostaloga, svima građanima carstava garantira osnovne ustavne slobode, »odrešenje od robote, tlake i podaništva i jednakost nošenja teretah bez ikakve razlike stališa«, zatim oslobođenje iz tamnica svih političkih zatvorenika, »ovaj izaslani odbor« traži:

»14. da se kako u provincialu gospodske isto tako i u granici vojničkoj sve česarske i občinske robote ukinuti; da svaki krajišnik, kao slobodan čovek jednaka prava i slobodu s ostalim stanovnicima trojedne kraljevine uživa i da se tamo občine varoške i seoske uredi na temelju slobode, s tim pravom da mogu same sobom upravljati i suditi.«

I na kraju:

»15. da se celibat svećenstvu ukine.«

U zaključku »Dělo« se završava potpisom dvojice istaknutih osječkih narodnjaka, predsjedavajućeg Josipa Krmpotića i posebno značajnog »odbornog perovodje« Mojsije Georgijevića, iznimne ličnosti narodnjačkog pokreta, o kojoj će kasnije biti više riječi.

Ovaj kapitalni akt odobrio je »per extensum« i Gradski magistrat na »sëdnici Magistratualnoj dana 14. aprila t. g. u Osëku održanoj«, te izvanrednom prilikom poslan caru u Beč.²⁰

Značaj ovog historijskog dokumenta je ne samo u tome što izražava esencijalne želje osječkih građana već više u posredno izraženoj solidarnosti s »bratjom« u drugim dijelovima Hrvatske. No, ne samo da ova zahtijevanja sadržavaju želje osječkog i slavonskog puka, ona ujedno predstavljaju i prvoklasnu građu za izučavanje političke klime, društvenih i socijalnih prilika ovog kraja, određenog razdoblja.

Zbog podudarnosti većine članova ovih drugih osječkih »Zahtijevanja naroda« sa zahtjevima historijske martovske skupštine u Zagrebu, očito je da su za osnovu imala isti obrazac kao i zagrebačka »Zahtijevanja«, a koji je jur razdijeljen među stanovništvom osječkim«. U izvjesnom smislu ona su i

originalna, jer su iz njih izlučene neke točke za koje su članovi Gradskog odbora smatrali da su predmet »našeg budućeg sabora« (na pr. tač. 5 o našem odgovornom ministrijumu« i tač. 15. »o narodnoj banci«). Istovremeno, namjesto izbačenih, u njih su interpolirane posebno ili naglašene, neke nove točke od naročitog interesa, a koje su odraz razmišljanja i želja osječkih političkih ljudi. Tako je posebno zanimljiv član 2., koji je u stvari preuzet iz zagrebačkih »zahtijevanja«, u kojem se predlaže naizmjenično održavanje sabora u Zagrebu, Osijeku i Zadru ili Rijeci, u centrima uže Hrvatske, Slavonije i primorskog dijela Hrvatske, čime se očito htjela naglasiti ravnopravnost u budućoj »trojednoj zajednici«. Podjednako je zanimljiv i zahtjev 5. člana u kojem se traži osnivanje akademije ili sveučilišta u Osijeku ili Zagrebu.

Pobjeda narodnog jezika i politički sukobi u Osijeku 1848. godine

Do prvih političkih čarki došlo je uoči županijske skupštine, zakazane za početak svibnja 1848. g. Suočeni s novom stvarnošću uzburkanih nacionalnih osjećaja kod hrvatskog življa, mađaroni su nastojali kortešacijom u osječkoj okolini uzbuniti duhove i na taj način posredno izvršiti pritisak na županijske zastupnike pri donošenju važnih skupštinskih zaključaka. Skupština je održana 4. svibnja u Osijeku, pod predsjedništvom velikog župana Šiškovića. U pravoj četrdesetosmaškoj revolucionarnoj atmosferi, popraćenoj vatrenim govorima izvrsnih govornika Mate Topalovića, Petra Rogića, Antuna Stojanovića, Adama Sukića, a na kojoj je, kako je zapisao izvjestitelj Narodnih novina iz Osijeka, posebno »...dobro govorio advokat Mojsije Georgijević«, ne samo da su osujećeni svi pokušaji mađarona da podriju rad ove skupštine već je donešeno više važnih odluka. Među njih spada historijska odluka da se dotadašnji službeni, latinski jezik zamijeni »ilirskim«. ²¹

Nešto ranije, isti zaključak donijelo je i Gradsko vijeće na javnoj sjednici od 29. travnja 1848. O tome govori autentičan izvod iz gradskog protokola (sa karakteristikama još nesređenog latiničkog grafijskog sistema):

»Godine 1848. dana 29^{og} Travnja u Osjeku u Gradskom Domu pod predsjedništvom Poglavitog gospodina Věkoslava Šmidta, Slavnih gradomeđah Verovitičke i Sremske varmeđe i Sudbenog stola Prisednika, i grada ovog verhovnog Sudca u prisedništvu gospode Josipa Kerm-potića, Josipa Požonija, Mihaela Jellenića, Franje Švobode i Dimitrije Vukovića gradskog satnika.

br. 1182

Gospodina Verhovni Sudac Grada ovog Věkoslav Šmidt usmeno predlaže, da bi se od današnjeg dana u sve javne poslove naše Narodni Jezik kao Diplomatički uveo buduć da je Prezvišeni Gospodin trojedne Kraljevine Ban Josip Jellačić Bužinski na ovo poglavarstvo dana 25^{og} Travnja t.g. p.br. 10 na narodnom Jeziku milostivo dostojao pisati...« ²²

S označenim datumom prekidaju se sjednički zapisnici na latinskom, a nastavljaju na hrvatskom jeziku.

To vrijeme koje je od samog početka predstavljalo najšareniju mješavinu vapijućih suprotnosti, i ovako raspoloženje istinskog zanosa, nije potrajalo dugo. Intrige, kortešacije, politička propaganda, prijete u gradu i cijeloj županiji ubrzo su podijelile stanovništvo u antagonističke grupe. Pod sve većim pritiskom događaja koji su spontano i nezadrživo navirali sa svih strana, osječki građani, nešto zbog materijalnih a nešto nacionalnih razloga — ponajčešće bez čvrstih političkih stavova, opredjeljivali su se za mađarone ili narodnjake.

U takvo komešanje suparničkih strana umiješali su se i đaci klasične gimnazije u Osijeku. O tome istupu osječkih gimnazijalaca zapisao je 1848: godine Dominik Petrović, gvardijan i historičar franjevačkog samostana u Osijeku:

»28. travnja. Gimnazijska mladež zavedena po nekim nemirnim odvjetnicima i juratima zanemarivši školu, sastala se u većem broju u Donjem gradu kod jurata (prisežnika) Antuna Stojanovića. Na poticaj istog sastavila je 14 tačaka, kojima je zatražila, da upravitelj školske oblasti stavi u školske disciplinske propise đacima više slobode. Izvjesivši nakon toga poslije podne sa gimnazijske dvorane barjak, mir bje uspostavljen.

29. travnja. Školska mladež dočekala je u gimnazijskoj dvorani svoje nastavnike i htjela 14 tačaka svojih zahtjeva pred njima pročitati, protumačiti i u djelo provesti. Ovo im ne bi dozvoljeno. Učiteljski zbor održao je sjednicu i u njoj je raspravljao o 14 tačaka, koje su đaci iznijeli kao svoj zahtjev.

Zavoditelji mladeži izazvali su ravnatelja zavoda na hodnik. Za ravnateljem izašli su i ostali profesori, prekinuvši sjednicu, ter nastojali ovdje mladež privesti k pameti. Poslije podne nastavljena je sjednica na kojoj je zaključeno:

da se u buduće đačke egzorte (propovijedi) imadu držati ne na latinskom već ilirskom jeziku;

da se u buduće kod mise pjeva ne latinski već ilirski.

Ostalo sve, što je u 14 tačaka đčkih zahtjeva, zabačeno je jer se protiv školskim propisima i nastavnom redu.«²³

No, školske vlasti nisu ostale samo na tome. Iste noći kolovođe pohvatane su i stavljene pod istragu, a škola zatvorena. O tome je uprava Gimnazije izdala 30. IV 1848. i službeno saopćenje (sl. 1).

Uglavnom, događaji su tekli ubrzanom strujom vremena. U polarizaciji političkih snaga u Osijeku, rekli smo već, pored ekonomskog interesa (gravitiranje osječke privrede Mađarskoj op. a.) presudan faktor bila je i nacionalna struktura osječkog stanovništva. A ta je bila različita u pojedinim gradskim dijelovima. U Gornjem gradu, Tvrđi i Novom gradu dominirali su Nijemci, a u Donjem gradu Hrvati i Srbi. Njemački stanovnici, i nešto imućnijih Hrvata — iako u osnovi »crno-žuti« — većinom su se orijentirali prema Mađarima zbog materijalnih interesa, kao i zbog poznate antislovenske netrpeljivosti. Naročito oštar antagonizam »njemačkih« gornjograđana izražen je prema »rodoljubivim« donjograđanima koji su bili za Jelačića i Hrvatsku.²⁴ Neposredne posljedice ispoljile su se u vidu čestih obračuna između ova dva najveća i najudaljenija gradska dijela.

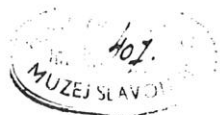
Veleposjedničko plemstvo (Prandau, Pejačevići, Jankovići, Salopeci i dr.) kroz čitavu 1848. g. otvoreno se opredijelilo za Mađarsku, nastojeći, da ipak ne spali sve mostove iza sebe kako bi se kasnije u jednoj izmijenjenoj situaciji mogli pomiriti sa Hrvatima. Ukratko, plemstvo je inkliniralo onoj strani

Kad se neki ne u pravom smislu tolmačite, i ne svojim putem tražene slobode zlokobni duh na sve strane razširi, koji obdržavanje prepisanih, a još po višjoj Vlasti neukinutih zakonah teško čini, i neredu put otvara; onda je najposle takovi ma odkale proizišavši duh i u ovdašnjju kr. gimnazia učeću mladež nasèrnuo tako, da se i ona sad istim obuzeta -- koliko svojim brižljivim Roditeljom, toliko vèrnim Učiteljom, do sad uvek ukazani posluh na jedanput u burno ovo vrème uzkratjivati navadja. To je baš to, što mene i vas preðrage Roditelje, mladeži Priatelje, i sve Izobražene opazne i pozorne činiti siluje da vi s nami ruku u ruku sklopivši ljubeznu vašu nami puno milu još nedozrèlu dèčicu krasnu negda domovine diku -- od rečene otrove nepokornosti, koja, kako svaki lahko uviditi more, svagda žalostue posledice ima, odvratiti, i skupa s nami, o pravom smislu slobode izvestiti nastojite. -- Dakle medjusobnom slogom i gorljivostju, poslujmo, da se mir i željni red povrati!

U Osèku 30. travnja 1848.

Kr. Gymnazia Upraviteljstvo.

U Osèku Tiskom Divaldovim.

sl. 1

za koju je vjerovalo da će u potrebnom trenu ku biti u stanju zaštititi i sačuvati njih i njihove posjede. Godine 1848. Mađarska im se činila sigurniji zaštitnik, a 1849. dvor i Hrvatska.²⁵

Najeklatantniji primjer ovakve prevrtljivosti pripadnika veleposjedničkog tabora bila su upravo dva podžupana Virovitičke županije Ladislav Jančević i Ljudevit Salopek. U biti, već od ožujka 1848. obojica su bila na strani mađarona. Razlika je bila samo u tome što je to prvi slabije krio i ubrzo, nastupajući sve otvorenije, postao i vođa osječkih mađarona, dok je drugi,

oprezno taktizirajući prema Jelačiću i narodnjacima, postepeno se transformirao od narodnjaka u vatrenog mađarona. Tako je prevrtljivi Salopek, nekadašnji narodnjak, uz Jankovića postao jedan od glavnih stupova mađarona, smatrajući da je legalnost na mađarskoj strani. Također je »očiti izdajica« postao i valpovački vlastelin barun Prandau, koji je preko svojih korteša znatno utjecao na tokove županijskih skupština. I u njega su narodnjaci imali povjerenja, pa su ga čak pozvali i na bansku konferenciju u svibnju mjesecu. Među mađaronima našao se i donjogradski Srbin Đorđe Jurković, taj »nade puni listak od pokojne aristokracije.«²⁶

I na narodnjačkoj strani, dokumenti često ponavljaju ista imena, iz uskog kruga svjesnih političara. Tako je, burna 1848. godina u Osijeku izbacila na površinu značajna imena: Mate Topalovića, Jurja Tordinca, Petra Rogića, Antuna Stojanovića, Adama Sukića, Vase Atanasijevića, Josipa Krmotića i Mojsija Georgijevića, od kojih su neki u dinamici revolucionarnih zbivanja izbili u sam vrh pokreta.

Za razliku od mađaronskih lidera, većinom ljudi u podmaklim godinama, ovi narodnjački prvaci pretežno su bili mladi ljudi, vjerni svojim idejama još iz vremena kad je narodna misao ilirskog pokreta hvatala korijenje u Slavoniji. Sad su našli da je kucnuo čas za njihovo oživotvorenje. Svjesni svog teškog zadatka, uporno su nastojali da suzbiju utjecaj Mađara i mađarona.

Visoko iznad ostalih, ujedno i najmlađi među osječkim četrdesetosmaškim borcima, uzdiže se krupna politička figura Mojsija Georgijevića, pravnika, advokata i istaknutog demokratskog političara u narodnom pokretu, »jednog od najumnijih saborskih zastupnika u hrvatsko-slavonskom saboru godine 1848.« (D. Prohaska, »Ilirizam u Osijeku«, Savremenik 1912.) i »krupna politička ličnost naše historije u polovini XIX vijeka« (Šišić, »Osijek u historijskim danima 1848. godine«, Hrv. list, Osijek, 25. XII 1933.).

Tek posljednjih godina porastao je interes historičara za ovu istaknutu, narodnjačku ličnost Osijeka. U Narodnom pokretu 1848—49. Mojsije Georgijević odigrao je vrlo značajnu i pozitivnu ulogu, što se vidi iz njegove brojne prepiske sa značajnim ljudima njegovog vremena i iz zapisnika sa sjednica Hrvatskog sabora, na kojima je Georgijević bio jedan od najistaknutijih govornika. Neke od njegovih govora donio je u izvodima iz saborskog zapisnika V. Bogdanov (Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49.).

»Georgijević je vrlo rano stupio na političku scenu, odmah nakon pada Metternichovog sistema, kad je ušao u Narodni pokret i postao jedan od njegovih najmarkantnijih predstavnika. Njegova djelatnost ide izvan granica njegovog rodnog Osijeka i Slavonije i seže do vojvođanskog Glavnog odbora i Hrvatskog sabora u koje je biran i u kojima je bio vrlo aktivan član.«²⁷

Nije nam namjera da se i dalje detaljnije bavimo ovom važnom historijskom ličnošću, iako, bez sumnje lik Mojsija Georgijevića, njegova uloga, njegov doprinos onom vremenu i velikoj narodnoj stvari iziskuje posebnu i daleko obimniju studiju. U ovom radu ocrtavamo ga samo u glavnim konturama radi nužne dopune ovog prikaza, jer bez isticanja najvažnijeg aktera četrdesetosme u Osijeku ostala bi jedna osjetljiva praznina, a uz to bi bila ponovljena jedna historijska nepravda.

U političkim akcijama prvih mjeseci četrdesetosme mađaroni su pokazali veću aktivnost od narodnjaka, i to zahvaljujući u prvom redu neposrednoj pomoći koja im je u svakoj prilici dolazila iz obližnje Mađarske kao i većoj ekonomskoj snazi mađaronskih protagonista. I dok su u Zagrebu ljudi oko Jelačića i Gaja lavirali u jednoj neodlučnoj politici, za i protiv Beča, kako neutralizirati utjecaj Mađara i izbjeći eventualni sukob s njima, mađaroni su koristili pogodnu priliku da bez krvi osvoje Slavoniju. Sve življom aktivnošću, spretnim korištenjem slabosti suparničke strane, obilno se razbacujući demagoškim obećanjima o striktnom provođenju požunskih odluka i što skorijem oslobođenju od feudalnih obaveza — mađaroni su dobijali sve više pristalica u masama i ujedno jačali pozicije u gradskim i županijskim tijelima.

To je došlo do izražaja nakon kraljevog dekreta od 10. VI 1848. godine, kojim je Ferdinand pod pritiskom Mađara smijenio Jelačića s banske časti, a imenovao generala I. Hrabowskog za kraljevog komesara u Hrvatskoj i Slavoniji. Slavonska mađarofilski vlastela poduprla su Hrabowskog, proglašivši u Osijeku manifest od 10. lipnja, a skupština Virovitičke županije izabrala je odmah i zastupnike za Sabor u Pešti.

Radi snažnijeg političkog efekta, mađaroni su carski manifest o Jelačićevom smjenjivanju odštampli u Osijeku u 100.000 primjeraka, a zatim su ove letke njihovi agenti razdijelili po Slavoniji.²⁸

Najveći bukač među mađaronima protiv Hrvatskog sabora i Jelačića bio je opet već spominjani podžupan Ljudevit Salopek. Nakon što je potpuno prešao u protivnički tabor, njegove osnovne devize bile su sadržane u svega tri točke:

1. Neka se Osijek i Virovitička županija pokore mađarskom ministarstvu i komesaru Hrabowskom;
2. da Virovitička županija opozove svoje zastupnike iz Hrvatskog sabora u Zagrebu i da se biraju zastupnici za Ugarski sabor, koji će se sastati 10. srpnja u Pešti i
3. da se proglaše oni zakoni koje je donio Ugarski sabor 1847. i 1848. a nije ih prihvatio Hrvatski sabor.²⁹

Salopekova aktivnost, kao i tri proklamirane točke njegovih političkih stavova, naišli su na jaku podršku kod »slavonisch gesinnte deutsche Esseker Bürger«, što je pridonijelo još većem rasplamsavanju političkih strasti u Osijeku.³⁰

Tako se na Petrovo 29. lipnja moglo vidjeti istaknutog mađarona, gradskog senatora Pozsonyi-a (»jedinog u Osijeku pravog po krvi i imenu Mađara«), kako s bubnjarom obilazi gornjogradske ulice i objavljuje građanima »da je kralj oduzeo Jelačiću bansku čast.«³¹

Uzalud je banski namjesnik Mirko Lentulaj pisao Županiji da je nezadovoljan ovakvim držanjem nekih županijskih ljudi, a posebno Salopekom, »koji širi carski proglas protiv Jelačića i zakazuje skupštinu radi izbora

poslanika za Mađarski sabor«. Još ispraznija je bila njegova prijetnja da će poslati i vojsku svom banskom povjereniku Josipu Jankoviću u vrijeme dok se mađarska vojska još uvijek nalazila u Slavoniji (unatoč Jelačićevoj naredbi županiji od 19. lipnja da joj se »davno uzdržanije uskrati« op. a.)³²

Iako je ranije bilo zaključeno, da se nikakava skupština neće održati dok Hrvatski sabor u Zagrebu ne završi s radom, Salopek, je radeći i ovaj put, suprotno smjernicama i naredbama iz Zagreba, 30. lipnja 1848. sazvaio županijsku skupštinu.³³ Na skupštini su podravski seljaci, nahuškani od mađarskih agenata, masovno istupili s manifestom protiv Jelačića, a za mađarske zakone. Kao i do tada u sličnim prilikama, slavonski vlastelini (grof Ladislav Pejačević, Prandau i dr.) pobunili su svoj podložnike protiv bana, plašeći ih podjednako da će on vratiti kmetstvo.³⁴ Ohrabreni ovakvim razvojem događaja i osječki Nijemci su digli glavu nestupajući sve aktivnije protiv narodnjaka, čiji su glavni vođe (M. Georgijević, T. Topalović i F. Delimanić) bili na Saboru u Zagrebu.³⁵

Skupština je protekla burno. Započela je oštrim Salopekovim govorom protiv bana i u korist zakona proglašanih od ugarskog ministarstva. To je izazvalo prisutne narodnjake koji su energično protestirali. »Govorili su za bana i protiv ugarskog ministarstva Mato Gerđan, Kršnjavi, orahovački župnik, Hercer i Janković, pjeneznik«. Bojeći se da ne ostane u manjini i ujedno da slomi narodnjačku opoziciju, Salopek je potajno pozvao dvije talijanske satnije iz osječke tvrđave »koje se postave pred varmedjsku kuću«. Uz vojničku asistenciju, Salopek je dao pročitati naredbe ugarskog ministarstva Virovitičkoj županiji.³⁶ »Kada to naši vidješe, rekoše:

Nismo mi došli ovamo da nas vojnici ubijaju, što smo druge misli i pravednije od Salopeka.« Iziđoše najprije seljaci, pa onda i ostali, i tako, davši protestaciju, ostaviše mađarsku stranku. Oko 11 sati nagrnuše u dvoranu silni »Deutsche Brüder« iz nutarniega grada i Gornie varoši. Urlali su i vikali. Čim naši ostaviše dvoranu, Salopek otpusti vojništvo, a skupština zaključí: Po pročitanim zakonima određeno je, da se naši zastupnici iz Zagreba kući pozovu, da se popisivanje izbornika učini, koji će poklisare za peštanski sabor birati, i da se vrhovni župan Ladislav Janković u krilo županije pozove, da zauzme predsjedničku stolicu.«³⁷

Isti dan, samo nešto ranije, došlo je do sukoba i u Gradskom magistratu prilikom izbora »poklisara varoškog u Peštu«. Prevarom su mađaronski orijentirani gornjograđani i građani Tvrđe izigrali narodnjake donjograđane. Predhodno je objavljeno da će se izbor izvršiti u 9 sati, a u stvari obavljen je sat ranije, u 8 sati, u Gradskoj vijećnici (danas zgrada Muzeja Slavonije op. a.). Kad su donjograđani došli pred Vijećnicu, ova je već bila ispunjena s nekih 400 građana, »koji se nazivahu slavonisch-gesinn te Deutschen«.

Uzalud su bili protesti osječkih Hrvata i Srba. Za zastupnika izabran je mađaronski kandidat »tridesetnički inšpektor« Freund. Tom prilikom došlo je i do sukoba pripadnika jedne i druge stranke, ali to nije izmijenilo situaciju. I tako, uz proteste jednih i uz muziku drugih, popraćen je ovaj događaj, koji je još više zaoštrio situaciju u gradu.³⁸

Ovakav tok događaja u Slavoniji ozbiljno je uznemirio cijelu Hrvatsku. Glavni predmet žustre rasprave na izvanredno sazvanom Hrvatskom saboru, 4. svibnja 1848. bila je Slavonija. Nakon poznatog apela požeškog podžupana Josipa Bunjika, u kojem je rekao:

»Dočim se mi ovdje bavimo i dočim se o pacifikaciji radi, otpada od nas treći dio Slavonije, mađarski je ministerium tamo priznat, veliki župan izdajica sada Janković, primljen i inštaliran, puk pobunjen i od nas odsuđen. Što nam sad ostaje, neko puk na našu stranu okrenuti, poslati tamo nekoliko hiljada vojske, da eksekuciju činimo onoj gospodi, koja su kriva, a osobito onom magistratu, koji je svemu kriv...«³⁹

osjetio se prvi puta snažan dah predstojećeg sukoba s Mađarima.

Natjeran događajima u Slavoniji i pod pritiskom Sabora, Jelačić je u razdoblju od 13. do 25. srpnja obišao mnoga značajnija mjesta u ovoj pokrajini.⁴⁰

»Dana 14. srpnja stigao je ban u Novu Gradišku, Cernik i Požegu. Puto-
vao je strelimice, jer je morao da iza ovoga puta stigne na konferenciju u Beč. U Požegi je 15. srpnja držao skupštinu požeške županije, koja se izjavi za bana. Preko Pleternice krene 16. srpnja u Brod, odavle preko Vrpolja u Vinkovce, pa u Vukovar gdje je držao skupštinu srijemske županije. Iz Srijema se zaputi Jelačić u virovitičku županiju — ali ne u Osijek. Dne 22. srpnja stigne u Đakovo. Obiđe mnoga sela Đakovštine, vrati se preko Našica, Vočina, Virovitice i Bjelovara u Zagreb...«⁴¹

Banovo zaobilaženje Osijeka, još je više poljuljalo položaj narodnjaka u gradu »... jer nijesu protiv svojih protivnika imali nikakvih dokaza vlasti i prava.«⁴² To je bilo dovoljno osječkim Nijemcima — mađaronima da postanu još agresivniji.

»Dne 10. kolovoza bijaše »švapska reštauracija«, obnova magistrata u duhu novog njemačkog kurza. Dan prije obilazio je gradom »doboš«, da nitko ne smije na skupštinu ponijeti oružja ni štapa. Ali kad naši sutradan dođoše, imашe šta i vidjeti. Nijemci stajaše s puškama oboružani. Neki Ilirci donjo-
građani pristupiše k njima, da ih pozovu na odgovornost: »Zašto to? Zar smo mi došli ovamo tući se? Nato povuče varoški fiškal Arvaj sablju i posijeće na glavi domoroca Mojsiju Brankovića, krznara. Udariše po njemu i Nijemci s puškama, pa onda i na ostalu našu braću. Ali naši nisu uzimali dok Nijemci-
ma ne oteše tri puške, a petorica ih dopadoše smrtnih rana...«⁴³

O ovom događaju, koji je pored žrtava imao za rezultat još i daljnje učvršćivanje pozicija mađarona u gradskoj upravi, izvjestio je bana Jelačića Mojsije Georgijević pismom od 22. kolovoza 1848., u kojem je između ostalog napisao:

»... terorizam mađaronski i ovdašnjih poludjelih Nijemaca, veliki je, pa se rodoljubi ne smiju nikuda maknuti, a meni (Georgijeviću op. a.) poručili su u Požegu da ne dolazim kući. No, ipak sam se vratio znajući da će se oni sve većma dizati, što god se mi više uztežemo.«⁴⁴

Ovakovo zaoštavanje odnosa u Osijeku i u čitavoj županiji blizilo se sve više kritičnoj točki u kojoj će politiku zamijeniti oružje. Zbog toga se

Jelačić odlučio da požeškog podžupana Josipa Bunjika imenuje banskim povjerenikom, koji će u Virovitičkoj županiji »mir i red uvesti«. ⁴⁵

Imenovanje banskog povjerenika i njegova prijetnja da će upotrebiti vojnu silu, uplašilo je mađarone i podžupana Salopeka, koji je odmah u skupštini našao za shodno da javno prizna bana i njegovu vlast. Šta više, poslije dužeg vremena dao je ponovno izvjesiti narodnu zastavu na županijsku kuriju. Reakcija ostalih osječkih mađarona bila je drugačija. Od Pešte su tražili hiljadu gardista da bi spriječili dolazak graničara u grad. ⁴⁶ No, Pešta je oklijevala ne želeći izazvati sukob sa dvorom, do čega bi sigurno došlo, jer je u Osijeku ipak odlučujuću riječ imala vojna posada u tvrđavi, na čelu s generalom Jovićem.

Nakon dužeg oklijevanja Jelačić je odlučio da sa pisama i prijetnji, prijeđe na djelo. Usprkos otporima i protivljenju mađarona, Jelačić je 3. rujna stigao u Viroviticu, gdje je, namjesto u Osijeku, u prisustvu mase naroda otvorio županijsku skupštinu, na kojoj je potpuno vladao »narodni duh«. Poništeni su mađarski zakoni, zabranjena prepiska s mađarskim vlastima, a izvršena je i izmjena županijske uprave. Veliki župan Ladislav Janković, zajedno s jednim dijelom mađarona, prebjegao je u Mađarsku, dok su drugi ostali u Osijeku. Za nove podžupane izabrani su Josip Janković, i Ladislav Delimanić. Veliki bilježnik Županije postao je Mojsije Georgijević, podbilježnik Mirko Kršnjavi, a glavni blagajnik Franjo Gludovac. ⁴⁷

Ovo je bio ozbiljan, ali ne i konačan poraz mađarona. U Mađarskoj i u Osijeku sve nade mađarona bile su usmjerene na iščekivanje mađarske vojne intervencije. No i one su brzo bile raspršene opozivanjem carskog manifesta od 10. lipnja, donesenog protiv Jelačića, a zatim i njegovim napadom na Mađarsku. ⁴⁸

U ovoj sad već znatno povoljnijoj situaciji Jelačićeve pristalice nastojale su što bolje konsolidirati svoju vlast u Virovitičkoj županiji. U Osijeku to nisu uspjeli jer je grad bio pod kontrolom topova generala Jovića, a tvrđave koju je držao kao »carsku svojinu«. ⁴⁹ U takvoj situaciji Osijek je postao neka vrsta neutralnog terena: U Donjem gradu vladao je narodnjački duh, u Gornjem — njemačko-mađaronski, dok je Magistrat i dalje ostao u rukama Nijemaca. ⁵⁰

Ovakovo stanje neizvjesnosti i konfuzije potrajalo je u Osijeku od rujanske skupštine u Virovatici, koja je u izvjesnom smislu značila pobjedu narodnjaka, pa sve do oslobođenja Osijeka od mađarske vlasti, u veljači 1849. Osijek je i dalje bio izvan banske vlasti, a time i nadalje glavno uporište mađarona. Držanje generala Jovića bilo je zagonetno, jer u tvrđavu nije puštao nikoga, a od njega i tvrđavske posade ovisila je sudbina Osijeka, a time posredno i sudbina narodnjaka, odnosno položaj mađarona.

Borbe za osječku tvrđavu i njena predaja

Koliko god je značajan aspekt političkih zbivanja u Osijeku i njegovoj bližoj i daljoj okolini, protkan dubokim socijalnim previranjima, antifeudalnim pokretom slavonskih seljaka, vojnim intervencijama i masovnim presudama prijekih sudova — u nemirnim vremenima 1848. i 1849. godine i doga-

đaji vezani za borbu oko osječke tvrđave nisu ništa manje značajni i čine problem za sebe.

Bilo je više prikaza ovih zbivanja, uglavnom uzgrednih. Najopširniji je dao R. Horvat u svojoj narativnoj prezentaciji »Borbe za Osijek 1848/49.« Autor ovog prikaza dajući niz detalja o dramatičnim mjesecima mađarske okupacije Osijeka i borbe za njegovo vraćanje pod carsku vlast — po običaju starijih autora — nije naveo izvore podataka. Zbog toga pojedini njegovi navodi daju utisak subjektivnog pričanja i to tim više što u nekim svojim pojedinostima odudaraju od historijskih činjenica. Zbog toga ćemo nastojati, da u sklopu ovoga rada koji tematski obuhvaća i spomenute probleme, koristeći se dodatnim izvorima, damo jedan historijski potpuniji sud.

Tako u jednoj brošuri nepoznatog autora, koja je štampana u Pečuhu 1851. godine pod naslovom: »Predaja osječke tvrđave c. k. trupama 14. veljače 1849.« ističe se značajna uloga osječke tvrđave u danima kad se u žestokim bitkama na području Vojvodine i Mađarske uporedo rješavala sudbina Habsburške Carevine i Hrvatske i Slavonije:

»Jedan od najznamenitijih događaja naše historije — ističe nepoznati autor — jeste predaja osječke tvrđave c.k. trupama dne 13. i 14. veljače 1849. Za Slavoniju i Srijem imalo je to najblagotvornije posljedice, jer da je Osijek bio u ono vrijeme u rukama Mađara, kad se carska armija odlučila da napusti Budim i Peštu i kad je Perzel zauzeo cijelu Bačku osim Titela, Mosorina i Vilova, a general Todorović se morao povući iz Banata, to bi razvitak događaja kod nas dobio sasvim drugu sliku i lako bi se dogodilo, da Srijem i Slavoniju zadesi ista sudbina kao i jadnu Bačku.

Ovaj događaj bio je od velike strateške važnosti za carsku armiju. U onim danima. Osijek je bio i sigurno zaklonište za znatnu riječnu flotu.«⁵¹

Nije na nama da ulazimo u analizu ispravnosti ovakove procjene vojničke situacije i značaja pojedinih strateških točaka u borbi s mađarskom vojskom 1848. i 1849. To je stvar posebnih studija i ocjena. Zadovoljit ćemo se činjenicom da je važnost osječke tvrđave, jedne od tri najveće (Osijek, Petrovaradin i Arad op. a.), u ovom dijelu Austrijskog Carstva progresivno rasla s porastom napetosti carsko-mađarskih i hrvatsko-mađarskih odnosa.

* * *

U jednoj do kraja konfuznoj situaciji, natezanja oko vlasti u Osijeku između mađarona i narodnjaka, posebno pitanje činilo je neodređeno držanje tvrđavske posade, s većinom vojnika domaćih ljudi i monarhistički raspoloženih oficira.

Da bi u eventualnom ratu između Hrvata i Mađara, koji je već visio u zraku, osigurao Mađarima izvanredno važno uporište, mađarski ministar rata Lázár Mészáros posebnom naredbom od 30. kolovoza, upućenom iz Vrbasa, zatražio je od osječke posade da se izjasni na čijoj će biti strani u slučaju sukoba. Istovremeno, kao izvjesnu prijetnju, najavio je i dolazak jednog honvedskog bataljona u Kronenwerk (pomoćno utvrđenje na lijevoj obali Drave op. a.).

Kao odgovor na Mészáros-ovu naredbu i prijetnju oficiru »lojalni dvoru i caru« uputili su slijedeću izjavu tvrđavskom zapovjedniku generalu Joviću:

»Svekoliko časništvo ovdješnje c. i kr. vojničke posade javno i otvorenu očituje, da osječku tvrđavu drži kao carsku svojinu, dakle za svojinu ukupne monarhije; radi toga treba da ju u ovom ratu među Hrvatskom i Ugarskom obadvije smatraju kao neutralno zemljište. U tome se slaže svekolika posada.

Posada će s najvećom postojanošću ostati u najvjernijoj privrženosti k ustavnomu i najmilostivijem caru i kralju svome, te će svima mogućim sredstvima suzbijati svaku navalu, došla ona od Magjara ili Hrvata, doklegod ne bude Njegovo Veličanstvo zapovijedilo, da se (posada) podade ovoj ili onoj stranci.

Usljed ove naše misli, koja nam jedino služi kao pravilo, držimo svi jednodušno, da bi bila povreda neutralnosti, kad bi se u osječki »Kronenwerk« namjestio magjarski narodni bataljun, a ne c. i kr. vojska. To bi bilo navještenje rata Hrvatskoj i graničarskoj vojsci protiv kojoj mi nećemo nikada vojevati — kao protiv našoj braći, koja s nama biju boj pod istim stiegom, te koja su neoskvrnjivo vjerna i privržena carskoj našoj kući — što mi time jednodušno očitujemo.

No u slučaju, ako Hrvatska bez povoda povriedi ovaj neutralitet, držat ćemo to za neprijateljski čin prema Njegovom carskom Veličanstvu i ukupnoj monarhiji. Tad ćemo to neprijateljstvo Hrvatima vratiti, te ćemo u tom slučaju amo povući rečene narodne bataljune.

Na koncu jošte uljudno molimo c. i kr. zapovjedništvo tvrđave, neka ovo naše pokorno očitovanje izvoli po glasniku staviti do znanja i c. i kr. ministarstvu u Beču i ugarskom ministarstvu u Pešti.

U Osieku, dne 31. kolovoza 1848.

(slijede potpisi oficira osječke posade)⁵²

Ovako proklamiranu neutralnost, osječka posada održavala je od 31. kolovoza do 22. listopada 1848. A to znači u vrijeme kad je ban Josip Jelačić, pod utjecajem bečke kamarile koja je poticala otpor naroda ugroženog mađarskom revolucijom, otpočeo 11. rujna rat protiv Mađara.⁵³

O toj neutralnosti, kao i o prilikama u vrijeme Jelačićevih priprema, piše jedan od bliskih Jelačićevih suradnika grof Corberon:

»Svaki dan dolazi pripomoć, bud vojske, bud strieliva, bud topova. Osječka tvrđa izjavila je da će biti posve nepristrana, premda je cesarska i kraljevska. Hrvatska još miruje. Danas vješana su u (?) četiri seljaka, koji pokušavaju svoju okolicu pobuniti, nu ništa zato, dapače to je dobar primjer za naše magjarone...«⁵⁴

Jelačićeve operacije počele su, uz blagoslov austrijskog ministra rata Teodora Latoura, prelaskom Jelačićevih triju kolona preko Drave 11. rujna. Glavna lijeva kolona prešla je Dravu kod Legrada, a dvije sa slavonskog teritorija: srednja kod Barča, a lijeva kod Osijeka. Sve tri kolone trebale su se sjediniti kod Székesfehérvára, da bi zatim zajednički produžili prema Pešti radi obaranja mađarske vlade. Međutim, žestok otpor Mađara kod sela Pákozda i Velenceze 29. rujna, kao i ustanak u Beču 6. listopada omeli su taj plan.⁵⁵

Kako je nakon ubijstva kraljevog komesara grofa Lamberga 28. rujna u Pešti došlo do oštrog sukoba između Beča i Pešte time je završeno zakonito razdoblje mađarske revolucije. Kraljevim reskriptom od 3. listopada raspušten je Ugarski sabor. U Ugarskoj proglašeno je ratno stanje, a Jelačić imenovan komesarom i zapovjednikom čitave vojske u Ugarskoj i Erdelju.

Pritisnut događajima, Lajoš Košut je još istog fatalnog 28. rujna u Pešti sastavio »Odbor za obranu domovine« kome je on bio predsjednik. Odbor je preuzeo sve ovlasti ranijeg ugarskog ratnog ministarstva.

Tko zna šta bi se dogodilo sa mađarskom revolucijom nakon snažne koncentracije carskih trupa, da nije izbio ustanak u Beču. Zbog ovih listopadskih događaja, za izvjesno vrijeme, otklonjena je opasnost daljeg rata od Mađara. To im je pružilo potreban odah i mogućnost za stvaranje nove narodne vojske.⁵⁶

U situaciji grozničavih priprema, »Odbor za obranu domovine« uputio je svim zapovjednicima tvrđava u Ugarskoj naređenje da se u roku od 7 dana pismeno obavežu na безусловnu pokornost »Odboru« uz vidan znak isticanja mađarske zastave pod prijetnjom najoštrijih sankcija.

Sad se na muci našao i osječki zapovjednik general Jović. Očito, s neutralnošću bilo je gotovo. U prvi čas našao je srednje rješenje. Istovremeno dao je izvjesiti različite zastave: na zgradu Gradskog poglavarstva hrvatsku; na toranj župne crkve carsku crno-žutu, a mađarsku na zgradu Glavne staže.⁵⁷

Nesumnjivo, ovakva nezahvalna dilema ubrzala je povlačenje sa scene ovog starog i tvrdokornog carskog oficira, od čijih odluka je u mnogome ovisila sudbina tvrđave i Osijeka.

Inače, o toj centralnoj, kontroverznoj vojničkoj figuri iz onih prvih dana 1848. g., koji su za Osijek značili biti ili ne biti, data su različita mišljenja.

R. Horvat, vremenski najudaljeniji, direktno optužuje Jovića zbog njegove sklonosti Mađarima kad govoreći, o već spomenutom naređenju Košutovog »Odbora« između ostalog piše:

»On (Jović op.a.) predobi vojnike obećanjem ,da će dobiti veću plaću ako pri-
stanu uz Košuta.«⁵⁸

Naprotiv, dvojica drugih autora, Jovićevih suvremenika, Mato Topalović i anonimni autor brošure iz 1851. godine, imaju drugo mišljenje. Gledaju Jovića, »kao gospodina starog koji se većma slova nego duha derži«⁵⁹, ukratko kao ortodoksnog carskog oficira, koji je radi nekih svojih čvrstih principa napustio i svoj položaj.

Nakon Jovićevog povlačenja »bolesti radi«, komandu nad tvrđavom preuzeo je drugi »carski« oficir potpukovnik Wantzel. U sve delikatnijoj situaciji i Wantzel je nastojao održati neutralni status utvrđenja.

Ovakvo stanje, ni rata ni mira, ubrzo je prekinuto dolaskom povjerenika mađarskog »Odbora za obranu domovine« grofa Casimira Batthyány, na večer 22. listopada 1848. god. »u pratnji 41. honvedskog bataljuna i 5 topova« pred tvrđavu.

Ne znamo za tok razgovora između Batthyány-a i Wantzela. Znamo samo za ishod. Batthyány je pušten u tvrđavu istog dana oko 9 sati na večer.

Protuakcija na ulazak Mađara u osječku tvrđavu, bio je ulazak 400 petrovaradinskih graničara, na čelu s majorom Čorićem (Csorich, ime iz dokumnata op. a.), u Donji grad, koji je odmah uputio predstraže prema tvrđavi.⁶¹

23. listopada protekao je u Batthyány-evim nastojanjima da konsolidira svoju vlast u tvrđavi. Većina oficira, iako monarhistički raspoložena, nemajući drugog izbora, potpisali su Batthyány-ev »revers« o lojalnosti »Odboru za obranu domovine«.

Istoga dana tvrđava je dobila i novog zapovjednika generala Edera Eichencheima. Ma koliko je ambiciozni mađarski grof nastojao suspendirati položaj komandanta utvrđenja, nije uspio. A dolazak generala Edera bio je od presudnog značaja za daljnja vojnička zbivanja u Osijeku. Stalno pomagan od još jednog prijatelja »cariste« majora Glavaša, Eder je u svakoj prilici vješto blokirao mnoge Batthyány-eve akcije i tako znatno pripomogao austrijskim vladinim jedinicama kod kasnijeg ponovnog zauzimanja osječke tvrđave.

Potpisivanjem »izjave o lojalnosti« oficira i posade, Batthyány je de facto uspostavio mađarsku vlast u Osijeku, a s njom je prekinut i politički život u ovom gradu.⁶²

Političkom »meda i biča«, Batthyány je pretenciozno nastojao tu vlast proširiti daleko izvan osječkih međa, na prostor Virovitičke županije pa čak i cijele Slavonije. O tome svjedoči i njegov proglas »Svim Gradjanima i Stanovnicima Kraljevskog Grada Oseka, slavne Županije Virovitičke i cele Slavonie« od 23. listopada (sl. 2).

Međutim, njegovo osvajanje vlasti bilo je pomučeno prisustvom protivničkih trupa u Donjem gradu. Stoga je odlučio da istjera graničare. Naredio je da se tvrđava stavi u ratno stanje. No, general Eder u neprimjetljivom otporu nije dao sasjeci okolno drveće, a na tvrđavske bedeme stavio je svega nekoliko topova. Tako je 24. listopada došlo samo do manjih čarki i kraće tunjave topova.

To je bilo sve. A zatim je došlo do neočekivanog povlačenja graničara prema Vukovaru i poznate izdaje majora Čorića. Pošto su tu bili umješani prsti potajnog Batthyány-evog eksponenta, vukovarskog grofa Eltza, ozlojeđeni narod iz osječke i vukovarske okoline napao je 26. listopada dvorac u Vukovaru i ubio Eltza.⁶³

Donjograđani nisu imali kud. Vojnički u neravnopravnom položaju, izvjesili su bijele zastave. Uslijedila su hapšenja istaknutih narodnjaka Kneževića, Bužeka, Fleica, dra Jansona i dr. Uhapšen je i blagajnik Virovitičke županije Franjo Glutovac. No najvažnijima, »varoškom kapetanu« Dmitriju Vukoviću, Mojsiju Georgijeviću, Vasiliju Atanasijeviću, Marku Tajčeviću uspjelo je pobjeći, a za njima je izdana tjeralica (sl. 3). Ostali stanovnici Donjeg grada morali su predati oružje i izvjesiti mađarske zastave.⁶⁴

Od uspostave mađarske vlasti i u Donjem gradu, sve do mađarskog povlačenja iz Osijeka, oštar ton vojničkih planova i interesa dominira u većini dokumenata i izvora. Gradski magistrat i županijska uprava dezorganizirani su i jedva se osjećaju. Činovništvo Županije djelomično je ostalo po strani, a djelomično je stupilo u službu Mađara (među njima i narodnjački podžupan Ladislav Delimanić). Banski povjerenik Bunjik se odmah obratio Jelačiću vapajem za pomoć, ali da pomoć dođe iz Banije, »jer Virovitičani su bili mađaroni i ostaće dok se silom ne pokore i spaije najvećši buntovnici sa Osječani ne kazne.«⁶⁵

Usprkos represivnim mjerama nova vlast bila je svjesna da će teško gospodariti gradom bez podrške stanovništva, samo silom oružja. Zbog toga je

O g l a s.

Grof Kazimir Batthány Ugarsko Kraljevski uponovlastjeni državni Poverenik.

Svima Gradjanima, i Stanovnicima slobodnog Kraljevskog Grada Oseka, Slavne Zupanije Verovitičke, i cele Slavonije.

Sugradjani, Bratjo, Prijatelji! Zora Slobode Puka, sjajno je osvanila, crni Oblaci koji su nju usled izdaistva, Nevernosti, i zločinskih Namerah, nekih podkupljivih Osobah obuzeli, već su kroz britki Mač Ugarske, i njeni hrabri Sinovah i kroz Slavno uzdignute hrabrog Stanovništva Bečkog, razbieni.

U sled toga, i na Zapoved Visoke Kraljevsko-Ugarske Vlade, došao sam s hrbrom mojom četom k vami Junačka Bratjo! — Mi smo došli kano Bratja i Prijatelji sa znakom mira Grančicom Olive u jednoj ruki, za sve kojima Dostojanstvo Čovečanstva, i Ljubav slobode na sercu leži, sa mačem u drugoj ruki, za one koji dušu svoju Paklu prodavši, Razpre i Kavge medju pucima i različitim veroizpovidajima prouzrokuvati, i obću Slobodu, Izobraženje i Ljubav bratinsku ukiniti nameravaju.

Bratjo Slavonška! Sveto je rama Ogniste svakog Gradjanina na kojeg Jezika, svet namje svaki Zakon; — svaki nek veruje što mu je drago, i kroz sto misli daće on i obitelj njegova Blaženstvo vekovito zadobiti: Ugarske Sinovi ne uskratju nikome njegovu Pravicu Slobodu i Veru; — Narodni Jezik vaš U svima Domaćima Poslih vaših osiguravamse; Hrabri Vujnici Ugarski neupotrebljuju oružje svoje na ugnjetenje čuh, nego da ona najveća Dobra za sve, protiv svakom kojibise takova dirati usudio, brane.

Bratjo preko Drave! koji ste sa Madjarima kroz tolika Stoletja ne samo kano dobri komšie, nego i kano iskreni Prijatelji i Bratja svako veselje i Tugu delili, kojih kerv je toliko putah u boju protiv obćima Neprijateljima našima prolivena, poslušajte reći moje koje ja u ime i po nalogu Ugarskoga naroda kao Pinomoćnik, njegov izjavimam: Kostii Praotcali naših sjajnog Uspomea keji su uvek istog Prijatelja i neprijatelja imali u grobu bi se ukrenule, i neverne i nedostojne unuce na uvek proklele, da bi se sadana uboistvo bratje podkupljivo navesi dali.

Slobodni Gradjani Krune Ugarske! Mir, Slobodu, Jednakost, Bratinstvo i obće Blagostanje nosimo vami, ako i Vi nas, i Glas, kroz nas žame, na usrećenje svih, donesenih ugarskih Zakonah poslušate, k vašoj Dužnosti kano Domovine Sinovi povratitese, od koga zakonitoga puta, vas gdi koje, Laz, prevara i sila na kratko vreme odstupitije učinila.

Mi želimo sa svetim Znakom Barjaka našeg „Sloboda Jednakost i Bratinstvo“ koji sad po krugu Svita dično se prostira. Jedinstvo i Pomirenje medju vas doneti. — Daleko ludi svaka Osvete misao, Magjar kano svaki za slobodu kano najveće dobro čovečje hlepteci Muž, samo dobre čini panti, i zahvalan je svagda na ovim što ško na korist Pravde učini! — Uvreda pako lako zaboravi; — više putah je već Ugarskom Narodu velikodušnost njegova nezgodu preskerbila, nu kroz takove vimevite neprilike ni sejo dao od puta kriposti s'vesti, i Bog svemogućii sačuvaoga je još uvek nasuprot svakojake Prevare i Izdaistva, i takostje sačuvaog Proštimavanje svih izabrazenih narodah i stoji čvrsti neporemetjen na suprot hiljadu godišnjih Olujah, koje ne biahu u stanju Deblo porušiti, nego samo trulo voće i suvo Listje stresti.

Zaoto Prijatelji i Bratjo! svaki izmedju vas neka bude usiguran da mi protiv nikome osvetu negojimo; zaboravitate svaka krivića na kojh su gdi koji izmedju vas kroz prevaru i Silu navedeni, koji se zakonu podložii, koji hiljadu Godišnji savez sa ugarskom od sele oskvernjivao nebude, koji sreću, Slobodu, Jednakost i Bratinstvo Čovečanstva želi, neka bude naš Prijatelj, ako dosad iz uzroka što naša Čuvstva poznavao nije, i nije bio. — Nu nek svaki, i osiguran bude: da kano sve čovečje tako i Uztepljivost Ugarskog Naroda svoje Granice ima, i tako kojibise i odsele protiv Čovečanstvu izdignu državnima Zakonima se nasuprot stavio, i protiv Savezu sa ugarskom delovao, zakonitoj Oblasti dužnu Pokornost ne izručio — illi baš i Oružje protiv nami dignuo, bio on pojedini illi cila obština, bio on komu drago velik illi malen, za tog oproštenja na ovome svitu nema; oćito i nedvojimno izrazujem, i neka svatko znađe: tko bise to činiti usudio, toga je Život i Imanje izgubljeno; — Glava njegovaeće pod Mač doji a Imanjeće musc popaliti illi obćem stališu pripasti.

Izbor vami pripuštam sceneć do vam neće težak biti, buduć ga vam iskrena bratinska ruka daje, a Uboica brata je kojiju odbacuje.

Još jedanput: Živite, Sloboda Jednakost i Bratinstvo, za Ugarsku i Slavoniu u bratinskim Savezu, i za celo Čovečanstvo koje da Bog od Okrutništva, i podkupljivih izdaicah na uvek sačuva.

U Oseku dana 23. Octobra 1848.

Grof Kazimir Batthány
Ugarsko Kraljevski uponovlastjeni državni Poverenik.

(Batthyány-ev proglas od 23. listopada 1848. g.)

(slika 2)

Batthyány oglasom od 27. listopada 1848. snizio ton, pozivajući stanovništvo na suradnju. Pristalicama režima u Donjem gradu vratio je čak i oružje (sl. 4).

Batthyány je na taj način činio sve da svoju misiju što uspješnije okonča i peštanskom »Odboru« osigura važno uporište. Time ne samo da je ojačao mađarsku revoluciju, već je istovremeno Mađarima omogućio da snažnije zakoraknu na desnu obalu Drave, s namjerom da postepeno prošire mađarsku granicu u savsko-dravski međuprostor, što je bio davni san mađarskih šovinista.

Ova penetracija Mađara, bez obzira na njene revolucionarne tonove, u direktni životni prostor Hrvatske nije bila po volji ni narodu ovih krajeva, a ni hrvatskom banu Jelačiću, carskom komesaru i komandantu Slavonije. No, Jelačić je isuviše bio angažiran ratnim operacijama duboko u samoj Mađarskoj, da bi mogao spriječiti ovaj prodor Mađara. Za obranu Slavonije ostavio je tek jedan manji kontigent vojske na Dravi sa starim podmaršalom Dahlenom.

Jedini izlaz iz tog položaja bilo je dizanje narodnog ustanka i organiziranje narodne garde hrvatskih i slavonskih županija. A tu je malo ljudi imalo oružje. Ipak, odziv mora da je bio znatan, dok je gradski »čeonik« Josip Pozsony bio prisiljen da »Manifestom« od 6. studenog 1848. — u ime »prehvaljenog kraljevskog poverenika« pozove »sve koji su se razbegli« i »udaljili se« iz grada, da do »1. Decembra t. g. k svojim kućama se povrate«⁶⁶ (sl. 5.) Ovaj apel bio je, zapravo, dopuna Naredbe Gradskog poglavarstva od 31. X 1848. g. kojim se naređuje:

»... zbog Izvanredni Okolnosti današnjeg neobičnog Vremena... da se u dotičnim predgradima ove Varoši Odbori Sigurnosti postroje«... i da se »sokaci koji s Polja u Varoš vode ogradama pozatvaraju«. Naredba završava potpisom »čeonika« Pozsony-ja i gradskog bilježnika Balthasara Čalogovića (sl. 6.).

Iako su Mađari čvrsto držali Osijek, nisu se iz Osijeka dublje probijali u Slavoniju, niti prema Srijemu. Očekujući pojačanja, zadovoljili su se da zadrže samo Osijek i najužu okolicu, u kojoj su imali podršku mađarskog i njemačkog stanovništva.

Zbog ozbiljne situacije, Jelačić je iz okoline Beča poslao u Slavoniju generala Todorovića, s oko 13.000 vojnika. Jedan dio ovih vojnika ostavljen je u Zagrebu, dok je drugi upućen prema Dravi i Osijeku kao pomoć ustanicima i vojsci kojom je zapovijedao general Trebersburg. Pojačanje koje je doveo 15. studenog general Todorović, a sastojalo se od 4 bataljona pješaka, 800 kirasira i 600 serežana, razmješteno po okolnim selima: Širokom Polju, Vuki, Čepinu i Bizovcu, poremetilo je vojničku ravnotežu.⁶⁷

Ovo gomilanje protivničkih snaga, došlo je Batthyány-u u nezgodan čas, u vrijeme kad se rasipao uvjeravanjima »Odboru« da čvrsto drži situaciju u svojim rukama. Tako je, nepredviđeno, uporište i kolijevka mađarske revolucije u Slavoniji odjednom postao bastion za obranu mađarskih interesa.

Komandant tvrđave general Eder držao se i dalje pasivno. Zbog toga Batthyány je postepeno preuzimao i prerogative vojne vlasti. Radi izjednačavanja snaga, preduzimljivi grof dovukao je iz Mađarske još dva honvedska bataljona. Prvu akciju poduzeo je prema Sarvašu 15. studenog, s 1000 honveda i 5 topova gdje ga je na rubu jedne šume dočekala jedna »kumpanija« petrovaradinskih graničara i oko 100 dobrovoljaca iz Kneževine Srbije pod zapovjedništvom Tome Jakića.⁶⁸

Fájdalmas megilletődéssel értesültem: miszerint az eddiglen is általam közre bocsájtott engesztelő felhívások daczára, némely rosszlelkű, lázítók névszerint Szukić, Georgievic, Užarević, Penjić, Blažeković, Busak, Šiprák testvérek, és Dollencić által Verőcze Megye kebelében, kiváltképpen pedig a Diákovári Járásban, a' nép a' törvényes hatalom elismerése ellen bujtogatattik, s azok ellen kik az ilyen csábítóknak nem engednek, zsárnok katonai erő alkalmaztatik.

Valamint ezen Lázítók eljárását keményen kárhoztatom oly hozzá adással, hogy minden erőszakos tetteik által okozott és okozandó károk tökéletes megtérítésére egész vagyonuk crejéig köteleztetni fognak, ugy e' Megyének őszves lakosait ezennel ünnepélyesen felhivom: hogy az ilyen vakmerő tettek megfélekezésében közremunkáljanak, s mindenkit a' ki a' törvényes hatalom ellen való ellenzegülésre bujtogatni merészel minden kitelhető módon ártalmatlaná tenni kötelességeknek ismerjék.

Miután végre f. é. September 4-én Verőczén tartott gyülekezetben e' Megyének törvényes tisztikara hivatalától megfosztatván, helyébe törvénytelenül más tisztikar feltolatott, ez utóbbinak minden rendeleteit ujólog is érvényteleneknek és semmit érőknek nyilvánítom, s Verőcze Megye lakosait arra figyelmeztetem: hogy csak az előbbeni törvényes s' általom visszahelyezett Tisztikarnak rendeleteit fogadják el, és tellyesítsék.

Kelt Eszéken November 2-án 1848.

Grof Batthyány Kázmér

Baranya Gispánja s' Tellyes hatalmú Országos Biztos.

Sa teškom nepovoljnostju razumiosam: da nasuprot izdanih po meni očinskih Opomenah nekoji zločudni Buntovnici, imenito Sukić, Georgievic, Užarević, Penjić, Blažeković, Bašak, bratja Syprak, i Dollencić u Verovitičkoj Županii, a navlastito Kotaru diakovačkom, Puk na nepokornost prema zakonitoj Vlasti buniti, i protiv onima koji se kroz nje na takove Nezakonitosti navesti nedádu, okrutničku bojnu moć upotrebiti usudjujuse.

Dočim postupanje ovih Buntovnikah stim dodatkom oštro korim: daće sav kroz njihova silovita dela prouzrokovani kvar, sa celim imanjem svojim podpuno nadoknaditi morat, ukupno celo stanovništvo Županie Verovitičke svečano pozivam; da u preprečenju takovih silovitih činih samnom sudeluju, i one koji na nepokornost prema zakonitoj Vlasti buniti usudjujuse, svakim mogućim Načinom neškodljive učiniti za dužnost svoju derže.

Počim napokon u Skupštini dana 4-og Rujna t. g. u Verovitiči obdržanoj, zakoniti Županie ove Častnici, zvanjah svojih lešeni, a drugi Činovnici nezakonito nametnuti biau, istih nezakonitih novih častnikah sve Naredbe za ništa vrideće, i nikoga neobvezajuće nanovo izrazujem, i Stanovnike Županie Verovitičke na to pozornu činim: da samo prema Naredbama prišnijih, zakonitih i kroz mene u Zvanja svoja opet umetnutih Častnikah, pokorni budu, i takove izpune.

U Oseku dana 2. Novembra 1848.

Grof Kazimir Batthyány

Županio Baranyske Verhovni Župan, i punomoćni državni Poverenik.

U Oseku Tiskom Divaldovim.

Zbog čvrstog otpora, honvedi su sa dosta žrtava bili prisiljeni da se vrate u tvrđavu.

To je za jedno vrijeme smirilo ratobornog Batthyány-a, koji je politiku zamjenio vojničkom silom.

Šta se u to vrijeme događalo u samom gradu, kad se avet borbi primakla do samih gradskih kapija, a ulice odzvanjale od vojničkih koraka i lupanja topovskih točkova, ne znamo. Ni jedan zapis, ni jedna intimna ispovijed očevica nije nam dospjela u ruke. Uglavnom, samo šturi opisi događaja, po neke ličnosti, a najviše statistika, brojke vojnika, živih, ranjenih ili ubijenih, na domak osječkih zidina.

Nešto više od mjesec dana osječka posada je mirovala. U isto vrijeme ustanici i vojne jedinice, koje su im pritekale u pomoć, ukopali su se u Vuki očeľujući napad. Kad to nije učinio neprijatelj, odlučio se general Todorović naredivši pokret svojim satnijama prema Čepinu.

Do odsutne borbe došlo je 19. prosinca 1848.⁶⁹

Radi potpunije ilustracije, dat ćemo kratki izvod iz prikaza jednog anonimnog oficira, neposrednog učesnika ovog događaja:

»Mađari iz Osijeka udariše 19. prosinca oko 11 i 1/2 sati na Čepin. Naše vojske bilo je oko 2.000. Upozorenje je došlo od kapetana Turine (komandant petrovardijskih graničara op.a.) koji bijaše sa svojih 700 momaka odaslan u Tenje. Turina je doznao da su dan prije tri mađarska oficira rekognoscirala teren između Čepina i Tenja. Po noći oko 1 sat bubnjan je »Vergaterung« a odmah iza toga otpočela je tučnjava topova i borba je počela.«⁷⁰

Entuzijazam i upornost napadača bili su jači od brojnijih ali već pomalo neraspoloženih branilaca. U oštroj borbi nedaleko Čepina Mađari su potisnuti u grad.

I građani, osječki Nijemci, pokušali su pomoći Mađarima, svojim političkim saveznicima, ali su i sami nakon kraćeg ispada kod groblja sv. Ane bili prisiljeni na povlačenje.⁷¹

U nastalom zatišju Batthyány se morao zadovoljiti samo sa Osijekom. Pod svaku cijenu nastojao je sačuvati važnu tvrđavu za konačni obračun, u kojem je svaki poen mogao biti presudan. Kočoperni »povjerenik mađarske revolucije« sve manje je služio toj revoluciji. Namjesto maslinove grančice s kojom je došao, u paničnom raspoloženju sve više se razmahivao isukanim mačem i vojnom silom. Učestale su smrtne kazne i aretacije »neprijatelja mađarske vlasti«, a osječki građani, neorganizirani i zaplašeni, stisli su se svaki na svoju stranu, oko ono malo političkih prvaka koliko je preostalo u gradu a koji ni sami nisu znali što da čine.

U očekivanju izravnog napada na Osijek, mađaroni su sastavili »Središnji odbor za sigurnost u Osijeku« (Das Central-Sicherheits-Comitee). Članovi tog odbora bili su uglavnom bogatiji građani, kao »... trgovac Čordašić, kožar i ekonom Gilming, podžupan Salopek, dva trgovca Gorjupa, odvjetnik Arvai, mesar i ekonom Brožan, odvjetnik Marinović, pekar Herman i ljekarnik Rajman...«⁷²

Odjednom sve je stalo. Zbog pregrađenih sokaka i zabrane ulaska u mjesto Osijek je postao zatvoreni grad. Radi veće sigurnosti, honvedi su na periferiji iskopali duboke jarke i visoke nasipe. I trgovina je stala. U siječnju 1849. godine nestalo je sitnog novca. Svatko je čuvao srebrne carske novce, a plaćalo se uglavnom Košutovim banknotama sumnjive vrijednosti. Zato je »Centralni

O g l a s.

Grof Kaz. Batthány **Ugarsko-kraljevski u-** **punovlaštjeni deržavni** **Povèrenik.**

Svima Gradjanima i Stanovnicima slobodnog kraljevskog Grada Osèka znano èini, da èe sve oružje, kao: puške, pistolji, sablje i municia, koje je usléd visoke zapovèdi od doljno-varoških Gradjanah i Stanovnikah dana 25. i 26. Oktobra r. g. oduzeto, onima samo, koje ovdašnje Poglavarstvo za takove smatralo bude, da èe isto oružje samo na uzderžanje mira, reda i javne sigurnosti upotrebiti, povratiti se.

Svi pak oni, koji se u Listi onih nebudu nalazili; koji su na preporuku Poglavarstva opet oboružani, ili u napredak još oboružani budu, — ako se budi kakovo oružje ili municia u njihovim rukama ili kuèi javno ili potajno našla budu, hoèe kratkom sudu podpasti i najstrožje kaštigovani biti.

U Osèku dana 27. Oktobra 1848.

Grof Kazimir Batthány
kraljevski deržavni Povèrenik.

Verlautbarung.

Graf Casimir Batthány
bevollmächtigter könig. ungarischer Landes-Commissär.

Macht hiemit der sämmtlichen Bürgerschaft und Einwohnerschaft der königl. Freistadt Eßegg bekannt, daß alle Waffen, als: Gewehre, Pistolen, Säbeln und Munitien, welche in Folge eines hohen Befehls von den unterstädtischen Bürgern und Einwohnern den 25. und 26. October l. J. abgenommen worden sind, denjenigen wieder zurückgestellt werden, welche der hiesige Magistrat als solche bezeichnen wird, die die Waffen nur zur Aufrechthaltung der Ordnung und Wahrung der Ruhe und öffentlichen Sicherheit anwenden würden.

Alle die aber, welche in der Liste derjenigen nicht enthalten sind, die auf Anempfehlung des Magistrates wieder bewaffnet werden sind, oder noch ferner bewaffnet werden, wenn irgend eine Waffe oder Munitien in ihrem Besitze oder Behausung öffentlich oder versteckt vorgefunden werden sollte, werden somit standrechtmäßiger Behandlung unterworfen.

Eßegg, am 27. October 1848.

Graf Casimir Batthány,
königlicher Landes-Commissär.

(slika 4)

(Oglas od 27. listopada 1848.)

odbor za sigurnost« u Osijeku odlučio da štampa papirnate asignate od 5, 10 i 20 novčića. Taj posao je povjeren bogatom trgovcu Antunu Gorjupu, vlasniku stare trgovačke kuće »Ilija Lekić«.

Na osječkim uglovima osvanuo je slijedeći oglas:

An die Bewohner Essegs!

Auf Genehmigung des Hochgeb. Herrn Landes-Commissairs Grafen Casimir v. Batthyány und in Anordnung des Central-Sicherheits-Comitee wird bekannt gemacht:

dass um den dringenden Bedürfnisse der Geldcirculation im Weichbilde der Stadt vorzukommen, das Handlungshaus Elias Lekitsch in der innern Stadt ermächtigt wird Assignationen für den Werth fünftausend Gulden C.M. und zwar fl. 2000 á × 10 und fl. 3000 á × 20 nach unterstehendem Formular in Umlauf zu setzen.

Diese werden in laufendem No. und betreffender Serie von einem der Herren A. Goriupp, A.A. Goriupp, Paul Wachter und Eduard Duras contrasignirt herausgegeben und die Umwechslung gegen Bank — und Staats-Noten kann im mindesten Betrag von fünf Gulden ausser Sonn — und Feirtage täglich von 9 Uhr bis 12 Uhr Morgens und Nachmittags von 2 bis 5 Uhr bei besagtem Handlungshause geschehen, welches auch dafür die Haftung übernommen hat.

Sollten es die Umstände nöthig machen diese Assignationen auf fl. 10.000 C.M. zu vermehren so ist auch zu dieser Verausgabung das Handlungshaus Elias Lekitsch berechtigt. Verfälscher dieser Assignationen werden wie die Verfälscher öffentlicher Creditpapiere bestraft. Die Verwechslung dauert solange fort, bis diesem durch andere Geldmittel abgeholfen ist, jedenfalls aber wird demselben eine einmonatliche Aufkündigung vorangehen.

Esseg, den 16. Januar 1849.

Das Central-Sicherheits-Comitée⁷²

S novim rješenjem novčani se promet u gradu opet nekako odvijao. Građani su iz deponiranog iznosa od 10.000 forinti u firmi Gorjup, dobili za sitne asignate, u ukupnom iznosu od najmanje 5 forinti, protuvrijednost u krupnijem carskom novcu.

U međuvremenu mnogo toga se dogodilo u Carstvu. U prosincu 1848. godine došlo je do promjene na prijestolju. Namjesto mentalno poremećenog i sasvim nesposobnog Ferdinanda V, došao je, uz podršku Windischgrätzovog šurjaka kneza Schvarzenberga, Ferdinandov sinovac Franjo Josip.

Mađari nisu priznali ovu promjenu. Zbog toga su se odnosi između Beča i Pešte još više zategli. Sa svih strana stizale su vijesti o pripremama cara i austrijske vlade za konačni obračun s nepopustljivim protivnikom.

Od 16. prosinca, kada je velika vojska pod komandom kneza Windischgrätza, u kojoj je Jelačićev odred kao prvi vojni zbor prešao rijeku Litavu i potukao mađarsku revolucionarnu vojsku kod Parndorfa i Wiesselburga, slijedi niz bitaka: kod Guöra, Babolne (28. prosinca 1848), Movra (31. prosinca 1848.) i na kraju bitka za Budim i Peštu 5. I 1849. godine.⁷³

I dok je glavnina mađarske vojske bila okupirana Jelačićevim zborom, drugi jedan zapovjednik »Feldzeugmeister« grof Laval Nugent ugrožavao je preko Pečuha grad Osijek.⁷⁴ Istovremeno bio je Batthyány upozoren i na pripreme generala Trebersburga, sa zapadne i južne strane.

Zbog toga je u prvom planu bila obrana Osijeka. Na trostruke bedeme postavljeni su svi tvrđavski topovi. Radi njihovog efikasnijeg djelovanja na Nugentove jedinice, koje su se očekivale s baranjske strane, posječena je i šumica na donjodravskoj obali.⁷⁵

Oglas.

Od strane Poglavarstva kr. slobodnog Grada Oséka na zapovést Gospodina Grofa Kazimira Batthyány kraljevskog upunovlaštenog državnog Povèrenika.

Smatrajući, da u naravi čovečeskoj leži, s' pravoga puta skrenuti i zabluditi, zato se svim Gradjanima i Stanovnicima slobodnog Grada Oséka, koji su zbog svojih političkih mnénjah, neuputnih delovanjah i od tuda porodišeg se u krugu ove varoši neporedka, sebe krive nalazeći, pri dolazku predhvaljenog kraljevskog državnog Povèrenika ovamo iz sredine svojih sugradjanah, ostavivši svoje gibuće i negibuće Imanje razbégli i udalilise, podpuno u tom smotrenju oproštenje obéčava, na taj način, da će u napredak ne samo od svega, što bi buni, metež i neporedak poroditi moglo, uzdržavati se, no i državnim zakonima strogo povinujući se, sva mogućna k' Saderzanju mira, rěda i javno sigurnosti prineti za svoju svetu dužnost držati. Usléd toga svi bez razlike Gradjani i Stasovnici Grada Oséka, kojima se u ime i na zapovédat višepomenutog kraljevskog Povèrenika od strane Poglavarstva ovoga Grada ovim oprostitelnim Oglasom kako njihov život, tako i njihovo Imanje podpuno obezbédjava, s' ovim pozivaju se, da se do **1-a Decembra t. g.** k' svojim kućama povrate i s' ostalim sugradjanima po mogućnosti svojoj na blagostanje ovog Grada i uzdržanje zakonopisanog reda i javne sigurnosti sadèlati postaraju se. Koi pak ovom pozivu neslédujući do opredèlenog roka povratili se nebi, takovi će se kao neprijatelji domovino smatrati i celo njihovo Imanje pod zabranu metnuti.

Izdano i Glavnu Skupštine

po **Stèpanu Nedelkoviću**
Vel. Bèležniku.

U Oséku 6. Studena 1848.

Josip Pozsonyi
Čeonik.

U Oséku Tiskom Divaldovim.

Manifest.

Von Seite des Magistrates der kónigl. Freistadt Eßegg auf Befehl des Herrn Grafen Casimir von Batthyány, bevollmáchtigten kónigl. Landes-Commissár.

In Anbetracht, daß es in der menschlichen Natur liegt, vom rechten Wege abzuweichen und in Irthum zu verfallen, so wieb allen Bürgern und Einwohnern der kónigl. Freistadt Eßegg, die ihrer politischen Meinungen, minder geselligen Handlungen und deren in dem Bereiche dieser Stadt daraus entstandenen Unordnungen halber einer Schuld sich bewußt, bei Ankunft des oberwáhnten kónigl. Landes-Commissárs hieher, aus der Mitte ihrer Mitbürger mit Zurücklassung des sámtlichen beweglichen und unbeweglichen Vermögens sich entfernt hatten, in dieser Beziehung eine volle Verzeihung gegeben unter der Bedingung, daß sie sich künftighin nicht nur von Allem, was eine Unordnung, Auflehnung oder Aufrühr hervorzurufen könnte, enthalten, sondern auch den Landesgesetzen die gebührende Folge leistend, nach Möglichkeit zur Aufrechterhaltung der Ordnung und Wahrung der Ruhe und öffentlichen Sicherheit beizutragen für ihre heiligste Pflicht halten werden. In Folge dessen werden alle Bürger und Einwohner der Stadt Eßegg ohne Unterschied, denen im Namen und auf Befehl des erwáhnten kónigl. Landes-Commissárs von Seiten der Behörde dieser Stadt mit diesem Manifeste sowohl ihr Leben, als auch Vermögen gewährleistet und sichergestellt wird, hiemit aufgefordert, bis zum **1. December l. J.** in die Stadt zurückzukehren und mit den übrigen Bürgern zum Wohl dieser Stadt und Aufrechterhaltung der geselligen Ordnung und öffentlichen Sicherheit mitzuwirken sich angelegen sein lassen. Diejenigen aber, die dieser Aufforderung keine Folge leistend, binnen der bestimmten Frist nicht zurückkehren sollten, werden als Vaterlandsfeinde betrachtet und ihr sámtliches Vermögen mit Beschlag belegt.

Herausgegeben aus der General-Verammlung, Eßegg,
am 6. November 1848,

durch **Stephan Nedelkovicz,**
Obernotár.

Joseph Pozsonyi,
Bürgermeister.

Bitka za Osijek počela je noću od 29. na 30. siječnja 1849. godine napadom Trebersburgovih jedinica na Donji i Gornji grad.

O tome događaju postoji i detaljan prikaz u jednom od brojnih izvještaja »punovlasnog banskog povjerenika« Mojsija Georgijevića, Banskog Vijeću:

»U našim rukama je i Donja i Gornja varoš osječka zajedno s majurima« — javlja ovaj neposredni očevidac. »Naša je vojska po naredbi generala Trebersburga udarila sa 5 strana, i to: 1. od K r a v i c a 4 kumpanije od četvrtoga bataljuna Gjuroka (tj. graničara đurđevačke pukovnije op.a.), 2 kumpanije od petog bataljuna druge banske pukovnije i 2 kumpanije šerežana,⁷⁶ pod zapovjedništvom g. Karolija, ukupno dakle 8 kumpanija pod vodstvom gjurgjevačkog kapetana Tarbuka, uz koje bijaše išao također general Trebersburg. 2. od Č e p i n a 4 kumpanije od 4-toga bataljuna prve banske kumpanije pod zapovjedništvom majora Bogunovića, 4 kumpanije od petoga bataljuna križevačke pukovnije pod zapovjedništvom kapetana Rosenzweiga — ukupno dakle 12 kumpanija pod vodstvom pukovnika Van der Nülla; 3. od D r Ź a n i c e 6 kumpanija od četvrtog bataljuna gradiške pukovnije pod zapovjedništvom kapetana Baršića i 1 i 1/2 kumpanija šerežana pod zapovjedništvom kapetana Weissa — ukupno dakle 7 i 1/2 kumpanija pod vodstvom kapetana Baršića. 4. od T e n j a 6 kumpanija četvrtoga broskog bataljuna pod zapovjedništvom pukovnika Halavanje. Napokon 5. od S a r v a š a 5 kumpanija Varadinaca (tj. graničara petrovaradinske pukovnije), 2 srijemska zemaljska bataljuna i oko 50 Srbijanaca — sve pod zapovjedništvom i vodstvom majora Dragića.

... Hitac iz topa, što ga je po dogovoru oko 5 sati izbacio pukovnik Van der Nüll, dade znak, neka se sa svih strana udari na Majur (današnji Novi grad op. a.) i na Gornji i Donji grad. I tako jurišem u isto doba uđemo u sve tri varoši.«⁷⁷

Kolikogod je ovaj izvještaj zanimljiv, on je u isti mah i dvostruko dragocjen. S jedne strane on je autentično svjedočanstvo o posljednjim činovima osječke drame 1848/49., a s druge što je on, u svom sitnom detalju, i nužna dopuna lika najkrupnije osječke ličnosti toga vremena Mojsija Georgijevića, kojega ovdje vidimo kao najautoritativnijeg izvjestioca Banskog Vijeća. Istovremeno on je bio i glavni nosilac vlasti u dezorganiziranoj Virovitičkoj županiji, jer je 28. listopada 1848. bio izabran za banskog povjerenika »sa najširjim punomoćjem dok se tamo stvari na bolje ne okrenu«. Uz ostalo, Georgijević je imao dužnost da »... u pogledu sigurnosti i mira shodne naredbe čini« i da surađuje sa susjednim županijama i generalom Trebersburgom. O tome je povremeno podnosio i izvještaje Banskog Vijeću.⁷⁸

Tako je Georgijević pored političkih problema rješavao mnogo toga što je trebalo i generalu Trebersburgu u Valpovu. Vodio je brigu o smještaju, ishrani i naoružanju vojske, o podvozu, novcu, pa čak i o vojnim kartama (mapama). Nadzirao je solane i njihove blagajne. Brinuo se o porezu i o radu pošte. A posebnu borbu vodio je protiv mađaronske propagande i aktivnosti »nazovi-patriota«, tipa Josipa Jankovića, podžupana i drugih. Nije mu izmaklo iz vida ni teško stanje seljaka, kao ni njihovi sukobi sa spahijama.⁷⁹

Kao slavni finale opisanog prodora »carevaca« u Gornji i Donji grad, bilo je isticanje carskih zastava na javnim zgradama, a narodnih — hrvatskih na privatnim kućama.

Nadmoć i moral carskih trupa i ustaničkih odreda bili su evidentni, iako se to u Georgijevićevom izvještaju posebno ne naglašava. Bilo je samo pitanje vremena kad će pasti i posljednje, najjače mađarsko uporište, osječka tvrđava.

Ivanredni Okolnosti današnjeg neobičnog Vremena naktovaju neobične Naredbe, da bi se občinski Mir i bezbednost Gradjanah uzdržati mogla; zato je Poglavarstvo ovog Grada u svojoj glavnoj Skupštini dana 31. Listopada t. G. održanoj odredilo, da se u dotičnim predgradjama ove Varoši Odbori Sigurnosti postroje.

Budući da je glavni zadatak Odbora Sigurnosti, da se Mir i Sloja uzderži, Inetak Gradjanah obezbēdi i svako Nepriatelstu Napadanye odorati; iz tog Uzroka postrojenim Odborima Sigurnosti prinadleži pravo:

- a) Svakog Čoveka, koji se njima Sumnjivo ili opasan vidi, neimajući Obzir na obične zakone forme pod zatvor staviti.
- b) Po svojem razsudjenju iztraživanja po kućama preduzeti.
- c) Takodjer Sokake, koji s Polja u Varoš vode, s ogradama pozatvorati, u koliko bi na taj konacz od glavne Skupštine opredelenih 100 fl. u Srebru dosegnuti mogli; — pri tom stavljase gornjovaroškom i doljnovaroškom Odboru dotična Narodna Garda na slobodno raspoloženje tako, da su Kapetani Garde svagda dužni, po Naredbama Odbora vladati se.

Jošt ko tome imaju dotični odbori Snagu, u koliko njima narodna Garda u dotičnih Slučajevih nebi dovoljna bila, i Pomoć redovne Vojske izkati: zato od strane Varoši ima Gospodin Čeonik dotične Voiničko zapovednike umoliti, da bi svakom pozivu dotičnih Odborah u tom Smotrenju odgovoriti neodrekli se, budući da je istim Odborima u imenovanim dogadjajima ekzekutivna Vlast od strane Varoši poručena.

Odbori su obvezani sverhu svojih poslovaH zapisnik voditi, i sverhu svojih Izdavanja novacaH Račun, dati i dotično poslednjega svake dve Nedelje glavnoj Skupštini, Izvestje podneti.

Članovi Odbora gornjo-varoškog jesu:

G. Kapistran Adamovič de Čepin Presednik, i Franjo Andrassy. Podpresednik; Članovi: Petar Modesti, Josip Riffer, Josip Fözmayer, Paul Fözmayer, Michael Lay, Franjo Turner, Matho Kollarovič, Franjo Janda, Matho Srimčevics, Franjo Hartvih, Ferdinand Redelstein, Josip Rotter, Leopold Blau.

Članovi doljnovaroškog Odbora su:

Franjo Ganzer Presednik; G. Kapetan Leopold Zádory Podpresednik; Članovi: Emanuel Raimann, Martin Gillming, Franjo Gillming, Antun Zivanovič, Cvijan Strajnić, Antun Bartholovič, Lazo Berkič, Stepan Moszloyacz, Mathia Hamberger, Stepan Lutter, Marinko Zetič, Petar Akcentievich, i Joan End.

Članovi novog Grada:

Presednik: Joan Faist; Članovi: Pavo Rittezer, Mathia Cimer, Josip Krizmanič, Josip Altgajer, Ludvik Zelenka, i Heinrich Schmidt.

U Oseku 31. Listopada 1848.

Izdano kroz Balthasara Čalogović
r. p. Bilešnika.

Josip Pozsonyi
Čeonik.

Die außerordentlichen Zeitumstände, welche auch außerordentliche Anordnungen, um allgemeine Ruhe und Sicherheit zu erhalten; darum hat die hierortige Behörde in ihrer am 31. Oktober l. J. abgehaltenen General-Versammlung angeordnet in den betreffenden Vorstädten Sicherheits-Comités zu bilden.

Da die Hauptaufgabe eines Sicherheits-Comités ist, die Ruhe und Eintracht zu erhalten, das Eigenthum der Bürger sicherzustellen, und das Abhalten eines feindlichen Einfalles zu bewerkstelligen, so steht den ernannten Comités das Recht zu:

- a) Jeden Menschen, der ihnen verdächtig oder gefährlich zu sein scheint, ohne Rücksicht auf die gewöhnlichen Formen einzuziehen.
- b) Nach seinem Gutdünken Hausuntersuchungen anzustellen.
- c) Verurtheilungen der Straffen vorzunehmen, insofern solche durch die dem Comite von Seite der General-Versammlung zu Geboth gestellten Mittel, die für igo auf 100 fl. C. M. festgesetzt sind, bewerkstelligt werden könnten; — hierbei wird dem Ober- und Unterstädtischen Comite die jeortige Nationalgarde der Art zur Verfügung gestellt, daß die betreffenden Garde-Capitäns den Anordnungen der Comités stets nachzukommen haben.

Nebstbei sind die Sicherheits-Comités befähigt, falls ihnen in vorkommenden Fällen die Nationalgarde nicht genügend wäre, auch die Militärmacht in Anspruch zu nehmen, dergleichen hat der Herr Bürgermeister von Seite der Stadt die betreffenden Militär-Commandanten zu ersuchen, daß sie die Befähigkeit haben möchten, dem jedesmaligem Aufrufe der Comités in die- ser Hinsicht nachzukommen, indem denselben in bezüglichen Fällen seitens der Stadtbehörde eine vollziehende Gewalt erteilt ist.

Die betreffenden Comités sind verpflichtet über ihre Verhandlungen ein Protokoll zu führen, und über die gehaltenen Auslagen Rechnung zu legen, welche letztere jede zweite Woche der Generalversammlung zu unterbreiten ist.

Das Oberstädtische Comité.

Vorsitzer: H. Capistran von Adamovič, Franz von Anbrassl zweiter Vorsitzer; Mitglieder: Peter Modesti, Joseph Riffer, Joseph Fözmayer, Paul Fözmayer, Michael Lay, Franz Hüener, Mathias Kollarovics, Franz Janda, Franz Hartovich, Ferdinand Redelstein, Mathias Srimsevics, Leopold Blau, Joseph Rotter.

Das Unterstädtische Comité.

Vorsitzer: Franz Ganzer, der zweite Vorsitzer: Hauptmann Leopold von Zadori; Mitglieder: Emanuel Raimann, Martin Gillming, Franz Gillming, Anton Zivanovics, Cvijan Strajnic, Anton Bartholovics, Lazo Berkič, Stephan Moszlovacz, Mathias Hamberger, Stephan Lutter, Marinko Zetic, Peter Akcentievics und Johann End.

Das Neustädtische Comité.

Vorsitzer: Johann Faist; Mitglieder: Pavo Rittezer, Mathias Czimmer, Joseph Krizmanich, Joseph Altgajer, Ludwig Zelenka und Heinrich Schmidt.

Essegg, den 31. October 1848.

Herausgegeben durch Balthasar Čalogović,
m. p. Vice-Notär.

Josip Pozsonyi,
Bürgermeister.

U Oseku Tiskom Divaldovim.

(»Naredba« od 31. X 1848. g.)

(slika 6)

3. veljače, Trebersburg je preko parlamentaraca pozvao Batthyány-a da »... već jednom preda tvrđu zakonitom caru i kralju.«

Sve što se odigralo dalje, bilo je tek puka formalnost. Prkos, otezanje i pregovori otegli su se još nekih desetak dana, nakon što je Batthyány 4. veljače, pod izgovorom »... da ga domovina treba na drugom mjestu«, napustio tvrđavu i Osijek i nepovratno otišao u Segedin.⁸⁰

Najzad, u srijedu 14. veljače 1849., kapitulirala je i tvrđava, uz počasti i postupke neuobičajene za takve prilike. Predani su forovi, vanjski bedemi razoružani, a posada uz vojničke počasti »... izađe u srijedu 14. veljače 1849. oko 9 sati prije podne iz tvrđave na klasije (Glacis). Ovdje su vojnici odložili oružje svoje i puške stavili u piramide. Nato su im se pročitale točke »koncesije«, uz koje bijaše ugovorena predaja tvrđave:⁸¹ Radi njihove zanimljivosti navodimo ih u cijelosti:

a. Momčad od narednika (Feldwebel) niže dobiva generalni »pardon«, kako je otpisom Njegove Visosti gosp. F.M. Windischgrätza dopušteno pod uvjetom, da se ne će nikada više laćati oružja protiv uzvišenom carskom domu.

b. Ona momčad koja je prije stajala u redovima ces. kr. vojske, bit će po svojoj želji ili otpuštena kući i prema označenoj udaljenosti nadijeljena 10 do 20 dnevnom plaćom ili će biti poslana k pripadajućim regimentama, gdje će opet prijašnju dužnost opet nastupiti.

c. Oni individui momčadi, koji prije nisu služili, bit će u roku od 24 sata iza razoružanja opskrbljeni pasošima i otposlani u svoj zavičaj ili drugo za boravak označeno mjesto.

d. Gospoda oficiri, koji su prije služili u ces. kr. vojsci i bili aktivni, kao i oni umirovljenici ili sa milostinjom, u slučaju da reflektiraju na beneficije, koje su prije uživali, potpadaju pod ratni sud u Wiener-Neustadtu, i garantira im se, da će svakako biti preporučeni milosti Njeg. Veličanstva, jer će se dobrovoljna predaja uzeti kao olakšavajuća okolnost.

e. Oni koji prije nisu bili oficiri, mogu po volji stupiti natrag u svoje prijašnje odnošaje, i ako se budu mirno držali, bit će od svakog daljnjeg uznemiravanja poradi političkog djelovanja pošteđeni; mogu se i prema gore navedenim uvjetima sa svojim pasošem udaljiti kamo hoće.

f. One pod d.) uglavljene koncesije vrijede potpuno i za sve prijašnje ces. i kr. oficire, koji su se na činu zahvalili.

g. Privatna imovina svih individua sadanje posade ostaje zaštićena i stoji vlasnicima na raspoloženje.

U Osijeku, 14. veljače 1849.

Friedrich Van der Nüll v.r.
pukovnik

Plattner v.r.
major krilni pobočnik v. d.

Barun Trebersburg v.r.
G.M.

Nugent v.r.«⁸²
F.Z.M.

Obznanenje.

Za potrebno se je iznašlo, osim usled obznanjenog stanja opsade proglašanih naredbah, u sporazumljenu dotičnih građanskih i vojnih oblastih još sledeće naredbe izdati:

1. Svi inostrani biti ćeju odmah od strane građanskog Satništva popisani; oni, koji potrebna sveđočanstva nemaju, ili su drugčie sumnjivi, nećeju više trpljeni biti, jerbot će prebivanje samo onom dozvoljeno biti, koji od varoškog Kapetana izdani i od vojene Komande vidjeni prebivanja list imali budu.

2. Svaki vlasnik kuće, koji inostranom sa prebivanja listom neobskerbjenom prebivaliste uzda, bit će vojenim zakonom sudjen.

3. Gostionice i Kafane moraju u 11 sati u večer zatvorene biti, i ne smiju nikakvi gosti više primljeni i podvereni biti. Oni, koji suprot rade, pripast ćeju na vojeno istrživanje, kao takodjer i oni, koji bi kakvog političkog sastanka dionici bili.

4. Nije nikom slobodno plakate prebijati, iliti proglašivati, osim sa dozvoljenom vojene oblasti. Koji suprot radi, spada pod kratki sud i bit će kaznjen po vojnom zakonu — kao i onaj, koji od vojene vlasti premljeva plakat sđere.

Osim toga pod kratki sud poleg vojnih zakonah spadaju:

5. Oni, koji bi kojeg vojnika na verolomje navesti nastojali.

6. Oni, koji ređjom ili činom na bunu draže, il ovaki poziv činom slēde.

7. Oni, koji se pri kakvom buntovnom skupljanju na prvi poziv Oblasti neuklonu. — ili se sa oružjem u ruci sastanu — il u obće, koji bi se usudili koju stražu il oddeljenje vojske činom zlostaviti.

8. Oni, koji bi se usudili kakav zločesti i prevratni čin ma od koje vrsti bio, preduzeti, iliti k' čeli privesiti, ili pako na to smršajući poziv činom slēditi, koje bi oštetjenje il razorenje tvrđjaskih agrađah, il na takove spadajućeg i opredeljenog gradiva (materiala) za čel imala.

Onima, koji dosad još u stanju nisu bili, oružje i municiju predati, na znanje se daje: da to iz osobitog obzira još do 16-a Ožujka (Marta) činiti mogu. Od ovog pako dana nećeju se neprestano iztraživanja kroz vizitiranje kućah i nadležnih agrađah — preduzeti, i proti onoga, koji bi suprot radio, hoće se vojeno iztraživanje odrediti.

Od c. k. vojene okružne Komande u Osėku
9-a Ožujka 1849.

Halavanja v. r.
pukovnik.

Grundmachung.

Es ist die Nothwendigkeit eingetreten, nebst den aus Anlass der bekannt gegebenen Belagerungszustandes kundgemachten Bestimmungen im Einvernehmen der betreffenden Militär- und Civil-Behörden, noch folgende festzusetzen:

1. Alle Fremden werden von der Stadthauptmannschaft ohne Verzug kontribirt: diejenigen, welche sich nicht gehörig ausweisen können oder sonst verđätig sind, werden nicht mehr geduldet, weil der Aufenthalt nur gegen eine von der Stadthauptmannschaft ausgestellte und vom Militär-Commando visirte Aufenthaltskarte gestattet ist.

2. Jeder Hauseigenthümer, der einem Fremden ohne Aufenthaltskarte eine Wohnung gestattet, wird kriegsgerichtlich behandelt.

3. Die Gasthäuser und Kafehäuser müssen um 11 Uhr Abends geschlossen sein, und dürfen daselbst keine Gäste mehr bewirthet werden; diejenigen die dagegen handeln, verfallen der kriegsgerichtlichen Untersuchung, so wie auch diejenigen, welche an der Versammlung eines politischen Vereins Antheil nehmen.

4. Es ist Niemanden gestattet, Plakate anzuschlagen, oder zu veröffentlichen, ausgenommen mit Bewilligung der Militär-Behörde; — der dagegen Handelnde verfällt der standrechtlichen Behandlung und Bestrafung nach den Kriegsgesetzen — so wie auch derjenige, welcher ein von der Militär-Behörde angeschlagenes Plakat herabreißt; — nebstdem sind auch noch der standrechtlichen Behandlung und den Kriegsgesetzen verfallen:

5. Diejenigen, welche einen Soldaten zum Treubruche zu verleiten suchen.

6. Diejenigen, welche durch Wort oder That zum Aufstande reizen, oder einer solchen Aufforderung werththätig Folge leisten.

7. Diejenigen, welche bei einer aufrührerischen Zusammenrottung, auf die erste Aufforderung der öffentlichen Behörde sich nicht zurückziehen, oder hierbei mit den Waffen in der Hand betreten werden, oder überhaupt sich einer thätlichen Mißhandlung einer Schilswache oder Truppenabtheilung erlauben.

8. Diejenigen, die ein Attentat von was immer für einer Art versuchen oder zur Ausführung bringen, oder aber einer darauf abzulebenden Aufforderung werththätig nachkommen sollten, welches die Beschädigung oder Zerstörung von Festungswerken, von den dazu gehörigen oder dafür bestimmten Materialen zum Zwecke hat.

Diejenigen welche bisher noch nicht in der Lage waren, Waffen und Munition abzugeben, wird bekannt gemacht, daß solches aus besonderer Rücksicht noch bis 16. März 1849 strafflos geschehen kann, von diesem Tage an werden ununterbrochen Nachforschungen durch Visitirung der Häuser und Nebengebäude vorgenommen, und gegen jene, die dagegen gehandelt haben, die kriegsgerichtlichen Untersuchungen verhängt werden.

Vom k. k. Militär-Distrikts-Commando zu
Eggen, am 9. März 1849.

Hallerbauer,
Oberst.

Tek poslije ove procedure mjesta mađarskih vojnika zauzeli su u tvrđavi Trebersbergovi vojnici, pretežno Hrvati. Honvedi su preko Zagreba poslani u Lombardiju, gdje je po drugi puta došlo do ustanka.

Borba za vlast u Osijeku i Virovitičkoj županiji 1849.

Odmah nakon kapitulacije Osijeka, u gradu je zavedeno opsadno stanje. Pohapšeni su istaknutiji mađaroni i brojne pristalice Mađara. Istovremeno je izvršena konfiskacija posjeda glavnih mađaronskih vođa i na njihove posjede postavljeni su upravitelji, koji su u ime države ubirali prihode od zaplijenjenih dobara.⁸³ Uvođenjem opsadnog stanja, carska vojska je postala glavni faktor u svim zbivanjima, ne samo u Osijeku već i na području Županije.

I pod vojnom upravom u novonastaloj situaciji, Osijek je ostao žarište političkih raspr i borbi za vlast. Bansko Vijeće i Upravni odbor Županije, podjednako narodnjački, oštro su se suprotstavljali jedni drugima po pitanju kompetencija, naročito u županijskoj upravi. Glavni razlog je ležao u tome što Bansko Vijeće nije imalo povjerenja u grupu ljudi svrstanih oko podžupana Josipa Jankovića, koja je bila tijesno povezana sa slavonskim vlastelinima (mađaronski obojenim op. a.), inače pristalicama slavonskog separatizma i protivnicima politike Banskog Vijeća. Zbog toga je Bansko Vijeće u Županiji, imenovalo svoje povjerenike za pojedine važne poslove, koji su u svom djelokrugu bili iznad županijske vlasti. Nezadovoljni ovakvim postupcima Vijeća, predstavnici Županije tražili su energično da se prekine sa praksom imenovanja povjerenika, jer to ne samo da je izraz nepovjerenja prema članovima županijske uprave već da »zbog toga i županijsko činovništvo prijeti ostavkom.«⁸⁴

Ne osvrćući se mnogo na prigovore, Bansko Vijeće je početkom veljače 1849. godine stavilo do znanja Županiji da će i dalje postavljati povjerenike, jer ga je »izdajstveno predanje Osijeka« uvjerilo u nužnost toga.⁸⁵

Tako je upravo na dan mađarske kapitulacije u Osijeku (14. veljače 1849.) Bansko Vijeće imenovalo novog banskog povjerenika Ivana Zidarića (na mjesto M. Georgijevića koji je dao ostavku op. a.). Bio je to loš izbor, što su najbolje pokazali događaji vezani uz ovu ličnost. Ivan Zidarić, župan Križevačke županije, plemić — birokrata i konzervativac, postao je ubrzo glavni eksponent reakcionarnih snaga u Virovitičkoj županiji. Umjesto da ojača vlast Banskog Vijeća, on je kroz čitavo vrijeme svoga povjereništva nastojao da ubrza rehabilitaciju mađaronskog plemstva (Lad. Pejačevića, Lad. Jankovića, Ljudevita Salopeka, Kapistrana Adamovića, Gustava Prandau i dr.), diskreditiranog za vrijeme mađarske uprave, te je svim svojim autoritetom i ovlaštenjima štiti njihove posjede od nezadovoljnih seljaka.⁸⁶

Ovakvoj politici banskog povjerenika Ivana Zidarića i konzervativne narodnjačke većine u Slavoniji, koja se poklapala sa separatističkim težnjama slavonskog plemstva i činila osnovu za ponovno zbližavanje konzervativnijih narodnjaka sa bivšim mađaronima — išla je na ruku i iznenadna situacija stvorena ožujskim ustavnim oktrojem

Bečki vlastodršci postupali su metodično. U prvoj fazi oktroiranog ustava nisu drastično prekinuli sa svim tekovinama revolucije. Prihvaćene su samo

one neminovne, koji nisu bile opasne po vlast proturevolucije. Priznata je ravnopravnost naroda, zatim ukidanje kmetstva, a pojedinim narodnostima je priznato »pravo da njeguju i čuvaju svoju narodnost i jezik«. U stvari bila je to samo prividna tolerantnost koja je prikrivala centralističke težnje dvora i pravo nastojanja da se ponovno uspostavi i učvrsti predrevolucionarni socijalno-ekonomski poredak.⁸⁷

Posebnim proglasom (»Obznanjenje«) od 9. ožujka 1849. god. »C. K. vojene okružne Komande u Oseku« (sl. 7) pooštrene su i vojne mjere u gradu a to je bila posredna prijetnja i upozorenje, ne samo protivnicima novog Ustava, carskoj vlasti i starom poretku već i malobrojnoj narodnjačkoj ljevici, koja je bila na strani seljaštva, tražeći pored nacionalnih prava i likvidaciju feudalnog veleposjeda i agrarnu reformu.

Novo stanje ohrabrilo je još više Zidarića i konzervativce u Županiji, koji su, jačajući svoju vlast, obraćali sve manje pažnje na Bansko Vijeće, a svoje ponašanje pretvorili u okrutno tutorstvo prema nezadovoljnim seljacima uz stalnu prijetnju vojnim eksekucijama.⁸⁸

Čak ni boravak bana Jelačića u Osijeku od 11. do 22. svibnja 1849. god. nije ništa na stvari izmijenilo. Naprotiv, poslije toga odnosi između dviju narodnjačkih vlasti postali su još napetiji. Vlastelinski krugovi, na čelu sa Zidarićem, išli su sve dalje u svojim zahtjevima. Vrhunac tih kriznih odnosa nastao je zbog zahtjeva Županije Banskog Vijeću i Jelačiću, da se ublaže stavovi prema vlastelinima — mađaronima koji su se diskreditirali za vrijeme mađarske vladavine: da se ukine sekvestar jer on nosi u sebi »klicu razjarenosti« i da se oprostite političke greške učinjene od 3. X 1848., jer je tek od tada mađarski sabor proglašen od cara za nezakonit.⁸⁹

To je naišlo na ogorčenje u Banskog Vijeću, koje je u pismu Jelačiću od 18. lipnja 1849. g. tražilo da se mađarone u Virovitičkoj županiji treba smatrati neprijateljima ne od 3. X 1848. već od dana odcjepljenja Hrvatske od Mađarske, jer su oni to pokazali svojim držanjem i prije listopada 1848. godine. Podban Lentulaj bio je još oštiji. Zbog pristranog držanja pojedinaca u Županiji, a naročito banskog povjerenika Ivana Zidarića tražio je njihovo smjerenjivanje, »jer izdajice identificiraju sa cijelom Slavonijom i njima za volju Slavoniju sramote.«⁹⁰

Zbog ovakvih međusobnih sukoba dviju narodnjačkih vlasti koji su ponovno ojačali položaj veleposjednika, plemića i građanskih arendatora u Osijeku, seljaci u okolnim selima izgubili su povjerenje u takvu vlast i sve češće su pokazivali težnju da borbu za svoja prava potpuno preuzmu u svoje ruke.

Ova neposredna opasnost od nezadovoljnih seljaka zbližila je još više mađaronske veleposjednike i narodnjačke upravljače u Županiji, koji su uz obilnu potporu vojske uspjeli da skršu otpor seljaka i povrate pozicije starog socijalno-ekonomskog poretka čije temelje je ozbiljno uzdrimala revolucija 1848/49. god.

Ponovno jačanje položaja plemstva i veleposjednika 1849. godine bila je i najkonkretnija negacija svih onih pozitivnih napora jednog dijela narodnjaka u 1848. godini. Radikalno-napredno krilo ostalo je u manjini, pa su tako i njihove ideje ostale neostvarene, dok se, naprotiv, na drugoj strani plemićko-

-konzervativna frakcija u klimi jačanja centralne vlasti našla ubrzo na zajedničkim pozicijama sa mađaronskim veleposjednicima. Kao što smo vidjeli glavni centar svih tih zbivanja bio je Osijek, kao sjedište Virovitičke županije i ujedno središte jedne regije, u kojoj su feudalno-posjednički krugovi imali glavnu riječ.

* * *

Ovaj prikaz samo je isječak stanja, odnosno jednostrana ilustracija jednog dijela prošlosti Osijeka, u interregnumu, od izbijanja revolucije i prvog oduševljenja nakon uspostavljanja narodne vlasti u Hrvatskoj, sa skicom političkih okršaja između narodnjaka i mađarona u Slavoniji i Osijeku kroz dva različita perioda: mađaronske supremacije od lipnja do rujna 1848. god. i vlasti narodnjaka od 5. rujna 1848. pa do mađarske okupacije listopada 1848. godine. Zatim, kratak prikaz borbi za oslobođenje Osijeka od Mađara 14. veljače 1849. i borbe za ponovno uspostavljanje narodnjačke vlasti u Virovitičkoj županiji i Osijeku, u uslovima vojne uprave i oktroiiranog ustava. Zbog skućenog prostora nije bilo moguće ulaziti u dublje procjene pojedinih zbivanja.

BILJEŠKE

- ¹ K. Marx, Klasne borbe u Francuskoj od 1848. do 1850, Izabrana djela u dva toma, »Kultura« 1949. tom I, str. 96.
- ² V. Bogdanov, Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49., JAZU, Zagreb 1949, str. 305.
- ³ M. Krešić, Autobiografija, Zagreb 1898, str. 85.
- ⁴ V. Bogdanov, n.d. str. 108.
- ⁵ Historija naroda Jugoslavije, knj. II, Zagreb 1959, str. 1036.
- ⁶ Narodne novine br. 54 od 1847.
- ⁷ V. Bogdanov, n.d. str. 108.
- ⁸ Vojna enciklopedija, knj. 5, str. 303 pod »Mađarska revolucija«.
- ⁹ Fr. Vrbanić, Jedno stoljeće u razvoju žiteljstva Hrvatske i Slavonije, »Rad« JAZU, Zagreb 1899, str. 30.
- ¹⁰ A. Ficker, Statist. Monatsschrift, svez. IV, Wien 1878.
- ¹¹ Narodne novine, br. 74 od 1840.
- ¹² Opširan prikaz političkih i agrarno-socijalnih zbivanja u Virovitičkoj županiji 1848/49., dao je Dr. Slavko Gavrilović u svom radu »Virovitička županija u revoluciji 1848—1849.« (Historijski zbornik, Zagreb 1961, god. XIV).
- ¹³ D. Prohaska, Ilirizam u Osijeku, »Savremenik« Zagreb 1912. str. 23.
- ¹⁴ Isto, str. 26.
- ¹⁵ Narodne novine br. 33 od 1848. godine.
- ¹⁶ D. Prohaska, n.d. str. 27.
- ¹⁷ Isto
- ¹⁸ Opširan prikaz političkih i agrarno-socijalnih zbivanja u Virovitičkoj županiji skraćeno, (bez autentičnih komentara pojedinih članova). »Varaždinsko pismo« gl. m. od 21. ožujka 1848. koje je bilo neposredni povod za sazivanje Gradskog odbora u Osijeku, 7. IV 1848. po svim njegovim elementima očito je sastavljeno pod utjecajem istih narodnjačkih ličnosti koje su sudjelovale i kod formulacije zagrebačkih »Zahtijevanja naroda« (Lentulaj, veliki župan Varaždina, županije i kasniji podban Hrvatske i dr.). Fotokopiju ovog dragocjenog varaždinskog dokumenta dobio je MSO od Historij. arhiva u Varaždinu na čemu se najljepše zahvaljujemo.

- ¹⁹ Boje slavonske zastave bile su plavo-bijela, a hrvatske crveno-bijela. Prilikom Jelačićevog polaska iz Zagreba prema Dravi 7. IX 1848. godine vojska je krenula pod novom trobojnom zastavom, koja je ujedinila boje ovih dviju zastava. (v. J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb 1936, str. 193.
- ²⁰ »Dělo« (u zaključku).
- ²¹ Narodne novine br. 37 od 1848. godine.
- ²² Protokol Gradskog magistrata u Osijeku iz 1848. godine (Historij. arhiv u Osijeku).
- ²³ K. Geci, 14. točaka osječkih đaka 1848, *Hrvatski list* od 11. II 1934.
»U Tvrđavi nalazio se srednjoškolski zavod: klasična gimnazija žarište ilirizma. Gimnazija se nalazila u zgradi gdje je sada osnovna škola za Nutarnji grad. Profesori su bili od 1779. do 1855. franjevci. Godine 1848. bio je ravnateljem glasoviti o. Dominik Kirchmayer, a gvardijanom i piscem samostanske povijesti o. Dominik Petrović«.
- ²⁴ D. Prohaska, n.d. str. 25.
- ²⁵ S. Gavrilović, n.d. str. 9.
- ²⁶ Isto, str. 10.
- ²⁷ S. Gavrilović, Mojsije Georgijević o srpsko-hrvatskom jedinstvu i oktroyanom ustavu 1848-49., *Godišnjak Filozof. fakulteta u N. Sadu*, knj. II 1957. god. str. 51.
- ²⁸ R. Horvat, n.d. str. 4.
- ²⁹ Isto, str. 5.
- ³⁰ Isto
- ³¹ Isto
- ³² DAZ, Virovitička, Prot. 500/195 ex 1848.
- ³³ S. Gavrilović, n.d. str. 13
- ³⁴ Isto
- ³⁵ Isto
- ³⁶ D. Prohaska, n.d. str. 33
- ³⁷ Isto
- ³⁸ Narodne novine br. 92 od 1848.
- ³⁹ R. Horvat, *Hrv. Pokret II* str. 113
- ⁴⁰ Isto, str. 125—134
- ⁴¹ Isto
- ⁴² Prohaska, n.d. str. 36
- ⁴³ Narodne novine, br. 91 od 1848.
- ⁴⁴ F. Šišić, Osijek u historijskim danima 1848, »*Hrvatski list*«, Osijek, 25. XII 1933.
- ⁴⁵ S. Gavrilović, Virovitička županija u revoluciji 1848—1849. str. 19
- ⁴⁶ Isto
- ⁴⁷ R. Horvat, *Hrv. pokret II*, str. 211
- ⁴⁸ S. Gavrilović, n.d. str. 24
- ⁴⁹ R. Horvat, n.d. str. 211
- ⁵⁰ Isto, str. 209—210
- ⁵¹ Anonymus, Predaja osječke tvrđave c. k. trupama 14. veljače 1849, Pecs 1851. str. 2
- ⁵² Isto, str. 12
- ⁵³ J. Šidak, *Istor. pregled*, br. 4 Zagreb 1956, str. 326
- ⁵⁴ Dopisivanje grofa Corberona sa hanoveranskim kraljem o hrvatskom pokretu g. 1848-9, »*Vienac*« br. 30, Zagreb 1880. g.
- ⁵⁵ G. Klapka, *Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849*, Leipzig 1851. str. 56
- ⁵⁶ Isto
- ⁵⁷ Anonymus, n.d. str. 5
- ⁵⁸ R. Horvat, *Borbe za Osijek*, str. 11

- ⁵⁹ F. Šišić, n.d.
- ⁶⁰ Anonymus, n.d. str. 7
- ⁶¹ Isto
- ⁶² Isto, str. 10
- ⁶³ Isto
- ⁶⁴ Narodne novine, br. 133, od 14. XII 1848.
- ⁶⁵ DAZ, Virovitička, Prot. 557/I ex 1848.
- ⁶⁶ Original u Muzeju Slavonije, inv. br. 410
- ⁶⁷ R. Horvat, Borbe za Osijek, str. 15
 Ovaj podatak o vojsci generala Todorovića koja se vratila u Zagreb 22. X 1848. u suprotnosti je sa viješću koju daje Josip Horvat (»Politička povijest Hrvatske« str. 195.) Prema R. Horvatu dobija se dojam da je vojska generala Todorovića bila dobro organizirana kad kaže:
 »Putujući prema Beču, pošalje Jelačić u Hrvatsku generala Todorovića sa 13000 vojnika... u Zagreb, odakle otpremi nešto vojske prema Dravi, da pomognu ustanike.
 Oko 15 studenog dođe u osječku okolinu i general Todorović sa 4 bataljuna pješaka, 800 kirasira i 600 šerežana«.
 Tu istu vojsku J. Horvat prikazuje ovako:
 »... dobrovoljci njih oko 12000 moraju natrag u Hrvatsku: povjerio ih je (Jelačić) generalu Todoroviću, da ih odvede kući kako zna i umije. Na povratku ta vojska, krcata plijenom, naoružana većinom kosama i turskim puškama... probila se prema Dravi«.
- ⁶⁸ Anonymus, n.d. str. 24
- ⁶⁹ J. Bösendorfer, Crtice iz slavonske povijesti, Osijek 1910, str. 403
- ⁷⁰ R. Horvat, n.d. str. 17
- ⁷¹ Isto, str. 18
- ⁷² J. Bösendorfer, n.d. str. 404
- ⁷³ G. Klapka, n.d. str. 62
- ⁷⁴ Anonymus, n.d. str. 28
- ⁷⁵ Isto
- ⁷⁶ Serežan, vojnik serežanske čete (korpusa) u Vojnoj Krajini (formirane poslije Karlovačkog mira 1699), koji je vršio policijsku službu, sličnu službi žandarmerije. Serežani su bili elitna trupa; nosili su narodnu odjeću, bili naoružani puškom, dvama pištoljima i handžarom. Na teritoriji Hrvatske i Slavonske krajine u XIX st. formirana je četa od 360 serežana pod komandom višeg oficira. (Vojna enc. tom 8 str. 633 pod »Serežan«).
- ⁷⁷ »Zapisnik povereničkog delanja Mojsija Georgijevića od 28. X 1848 do 13. II 1849«; R. Horvat, n.d. str. 28—29
- ⁷⁸ S. Gavrilović, Virovitička županija 1848-49, str. 34-35
- ⁷⁹ Isto
- ⁸⁰ Anonymus, n.d. str. 34
- ⁸¹ Isto
- ⁸² Isto str. 35
- ⁸³ DAZ, Virovitička, Prot. 16/1849
- ⁸⁴ S. Gavrilović, n.d. str. 45
- ⁸⁵ DAZ, Virovitička, prot. 45/1849
- ⁸⁶ Isto, Prot. 262/1849
- ⁸⁷ J. Horvat, Politička povijest Hrvatske, str. 200
- ⁸⁸ S. Gavrilović, n.d. str. 71
- ⁸⁹ S. Gavrilović, n.d. str. 47
- ⁹⁰ DAZ, Ban. Vijeće — Jelačiću 18/VI 1849.

Nikola Kosanović

OSIJEK IN DEN REVOLUTIONSJAHREN 1848/49

Wenn man über Osijek in den stürmischen Jahren 1848/49 spricht, muss man die Geschehnisse von zwei Hauptaspekten aus betrachten: von seiner Rolle in der politischen Annäherung Slawoniens und Kroatiens in der Zeit der grössten Gefahr, die von der ungarischen Expansion in die Gebiete diesseits der Drau drohte und von der militärischen Bedeutung der an Osijek geknüpften Ereignisse in den Tagen, da mit Waffen die Frage der territorialen Zugehörigkeit Slawoniens gelöst werden sollte.

Die heftigen Unruhen in Europa und im Österreichischen Kaiserreich trafen Slawonien in einer aussergewöhnlichen Situation an, die seine volle Einheit mit Kroatien verhinderte. Slawonien war zu gleicher Zeit in den »administrativen und provinziellen« Angelegenheiten der Macht des kroatischen Banus unterstellt und in den Angelegenheiten der »Kontribution« dh. dem besonderen Steuersystem der Ungarischen Statthaltereier unterworfen. Wegen dieser Zweifelt der Obrigkeit lösten sich im Jahre 1848 die Magyaronen und die Nationalisten in der Herrschaft ab.

Ein besonderes Problem bildete jener Teil Slawoniens um Osijek und die Stadt Osijek selbst.

National heterogen und unter dem Einfluss einer starken Garnison und der monarchistisch gesinnten Festungskommandanten in der strategisch sehr wichtigen Festung, war Osijek anfangs neutral, um sich später in zwei gegnerische Parteien zu spalten, die Magyaronen und die Nationalisten.

Die politische Lage in der Stadt verlief folgendermassen: seit dem Monat Juni 1848 wurde eine rege magyaronische Agitation geführt, besonders in Osijek und in der Podravina (Drautal) und später übernahm die Magyarongruppe Janković—Salopek die Macht im Viroviticaer Komitat und ihre Anhänger im städtischen Magistrat. Die Regierung der Magyaronen dauerte von Juni bis September 1848. Erst die beharrlichen Bemühungen der Nationalisten, an deren Spitze Mojsije Georgijević, Mato Topalović, Adam Sukić und andere standen, führten dazu, dass die Magyaronen abgesetzt wurden und die Nationalisten ihre Plätze einnahmen.

Die Herrschaft der Nationalisten wurde durch die Ankunft des Grafen Casimir Batthyany, des Beauftragten des ungarischen »Komitees zur Verteidigung des Vaterlandes« und die Übernahme der Osijeker Festung von den Ungarn am 22. Oktober 1848 unterbrochen.

Die kurz andauernde Herrschaft der Ungarn beschränkte sich auf Osijek und einige Dörfer mit ungarischer oder deutscher Bevölkerung in der nächsten Umgebung von Osijek. Um die Ungarn aus der Stadt zu vertreiben, nahmen die kaiserlichen Truppen unter dem Kommando des Generals Trebersburg von Dezember 1848 an in den Kämpfen mit den ungarischen Honved allmählich die Stadt ein. Die Übergabe erfolgte am 14. Februar 1849.

Nach der neuerlichen Eroberung Osijeks durch die kaiserlichen Truppen leben in Osijek und im Viroviticaer Komitat die Kämpfe um die Macht zwischen dem Banalrat Kroatiens und dem Verwaltungskomitee des Komitats in Osijek, das Ivan Zidarić, der Vertraute des Banus leitete, auf. Die Nationalisten im Komitat und in der städtischen Verwaltung verbanden sich immer enger mit den magyaronisch gesinnten Grossgrundbesitzern und so wurde diese Herrschaft der Nationalisten eine mächtige Waffe in den Händen des Grossgrundbesitzes, der vereint mit dem Militär zur Wiederherstellung des alten gesellschaftlich-wirtschaftlichen Zustandes der vorrevolutionären Zeit des Jahres 1848/49 verhalf.